"...כל המרע שלנו הוא רק ספר בישול המבוסס על תיאוריית בישול מקובלת,
שאיש אינו רשאי להרהר אחריה..."
מתוך 'עולם אמיץ חדש', אלדוס האקסלי

פרק רביעי: אינפלציה: התיאוריה והמקרה הישראלי

א. גלגולה של אידיאולוגיה דומיננטית

"... התהליך האינפלציוני במשק הישראלי, בעיקר מאמצע שנות השבעים, מהווה חידה לכלכלנים..." כותבים *ליויתן ופיטרמן* (1989: עמ' 436). זה בדרך כלל הלך-הרוח השורר בקרב כלכלני האקדמיה הישראלית. למעשה, האינפלציה הפכה מבחינתם למבוכה יותר מאשר לחידה. מה שמאפיין אותם, מעבר למחשבה שמרנית, הוא חוסר המקוריות. דרך כתיבתם על האינפלציה מצטיינת בעיקר בבנליות שלה. מלבד כמה יוצאים מהכלל, כלכלני ישראל רואים באינפלציה נושא מקרו-**כלכלי**; כלומר תופעה הראויה להיחקר ממבט כלל-משקי, 'מצרפי' כלשונם. הם כמעט שאינם מתייחסים למבנה המשק או לתהליך חלוקת ההכנסות והבעלויות או לתהליך הצבר ההון, כחלק מהתהליך האינפלציוני. בעיניהם, כל התהליכים האלה הינם 'חיצוניים' לעולם הכלכלי ולאינפלציה. ייתכן שתהליכים אלה משפיעים ומושפעים מהאינפלציה, אולם הם אינם נחשבים חלק מהמערכת הכלכלית ומחוקיה, הקובעים את השינויים במחירים.

הנחת הפתיחה של כלכלנים אלה, ללא שום קשר למציאות, היא שקיימת תחרות בשוק – 'משוכללת' כדבריהם. כל שאר העובדות – כגון תיקצוב ומיסוי ממשלתי וציבורי, פעילות צבאית, ריכוזיות עסקית והתאגדות ממקצועית – נחשבים כ'עיוותים' וסטיות מהמודל 'הטהור'; כלומר, סטיות מהמציאות, כפי שהייתה עשויה להיות אילו הכלכלנים היו מנהלים אותה. מכאן, גם צומחת ההצדקה לעובדה שהמודלים הכלכליים אינם מוכיחים עצמם במציאות.

יש לציין, שסוג זה של הצדקה אינו מקובל על מילטון פרידמן, הכהן הגדול של הכנסייה הכלכלית. באחד מספריו המוקדמים, הוא טען שהנחות-היסוד של המודל (כגון הנחה בדבר שוק תחרותי במשק המנוהל בפיקוח ממשלתי הדוק), הינן חסרות חשיבות – כל עוד המודל או התיאוריה מוכיחים עצמם כמדייקים בניבוי המציאות.[1] דבר אחד ודאי: מרבית המודלים של הכלכלנים הישראלים, שעסקו במציאות האינפלציונית היו, בלשון המעטה, מנותקים מהמציאות.

סקירת הכתיבה על האינפלציה, שהתפרסמה בשלושת העשורים האחרונים, הופכת להתחקות אחר גלגוליו של פולחן. זהו פולחן של אשמה, הכאה על חטא והעלאת קורבנות. עיקרי הפולחן מתמצים באמונה, כי האינפלציה היא תוצאה (או עונש) של 'עודף ביקוש' (או של חוסר היצע). הוויכוח בין כוהני הכנסייה מתרכז סביב השאלה: מי נושא באשמה.

בצד הביקוש, האשמים העיקריים הם הממשלה והעובדים. בצד ההיצע, החוטאים העיקריים הם שליטי הנפט הערבים ושוב העובדים. לעתים מתלוות לחוטאים, הן בצד הביקוש והן בצד ההיצע, נטיות נלוזות המכונות 'ציפיות'. בסך הכל הם חוזרים

---

[1] *Friedman* (1953) p.7

ומטיפים נגד החטא שבנזילות-יתר מוניטרית. הם יוצאים חוצץ נגד איוולתם של הפוליטיקאים אשר גורמים גירעונות תקציביים. הם מגנים את תאוותם הבלתי מרוסנת של השכירים לסחורות צריכה. הם מבכים את ההלם של דחיפת העלויות, שאותה גורמת חמדנותם של השכירים והייבואנים.

רוב הכלכלנים האקדמיים בישראל מאמינים באמונה שלמה, שהכלכלה הוא מדע השואף להפוך למדע בעל חוקי ברזל. לדעתם, ישראל מהווה מקרה חריג; החריגות נגרמה בגלל זרמי ייבוא-ההון הזול, המצב הבטחוני ושיגיונות הפוליטיקאים. אין גם לשכוח את 'החטא הקדום' הסוציאליסטי הרובץ ביסודותיה. אולם, בסך הכל ולטווח ארוך, אין ארוחות חינם. מי שמפר את כללי האמונה — משלם בקורבנות ובעונשים.

עיקרי האמונה פשוטים ביותר: קיים סובייקט עליון, ריבון כל-יכול, שבעבר כונה 'שוק' וכיום מכונה 'מערכת כלכלית'. האלוהות הזאת אוהבת 'שיווי-משקל' פנימי ומתעבת 'זעזועים' חיצוניים. באופן מסתורי, הגלוי רק לכוהני האמונה יודעי הסוד, רוקמת האלוהות קשר בין 'תחרות מושלמת' ובין 'שיווי-משקל'. 'המערכת הכלכלית' נוטה חסד לממשלים קטנים, לעובדים צייתנים וחרוצים, ולמדיניות פיסקלית ומוניטרית מצמצמת. ישראל התמידה בהפרת עיקרי האמונה האלה: המשק היה לא 'תחרותי' וסבל מ'מעורבות-יתר' של הממשל; הממשל ביזבז תקציבים בשפע ויצר עודף ביקושים וציפיות. הסוף היה עגום: החברה הישראלית כולה נענשה בסטגפלציה.

ההיגיון הזה פועל גם בכיוון הפוך. מאז אמצע שנות השמונים למדו סוף-סוף הפוליטיקאים, שיש לחדול מהמדיניות 'הפופוליסטית' ושכדאי להאזין לכלכלנים: יש להתחיל לקצץ בתקציבים, ולהפסיק את 'העיוותים' במבנה המשק. וראה זה פלא — ככל שהפוליטיקאים נכנעו לחוקי הכלכלה הנצחיים, כן זכתה החברה הישראלית כולה בגמול. עובדה היא, שמאז תחילת שנות התשעים האינפלציה ירדה והצמיחה הכלכלית עלתה.

מאז שנות התשעים קרו גם דברים נוספים. פרות קדושות החלו להישחט בזו אחר זו. השמאל 'הקיצוני' מצא עצמו כמעט מחוסר עבודה: כבר קיימים אקדמאים רבים, המכריזים על עצמם כ'פוסט ציוניים'. היסטוריון מצטיין חייב להוקיע את פעולות-התגמול, וסוציולוג המבקש לקבל קביעות חייב לבַכּות את גזלת האדמות הערביות ואת דיכויין של הנשים. באופן דומה נשחטו והועלו קורבן לסדר האמריקני החדש — המדיניות הגרעינית של ישראל, שירותי הבריאות הציבוריים, הפנסיה הציבורית והעבודה המאורגנת. רק תחום אחד נותר כשמורת-טבע רעננה, העומדת בפני תהפוכות הזמן: החוקים הנצחיים של הכלכלה הנאו-קלאסית, ובעיקר חוקי הטבע העוסקים באינפלציה.

יש לציין שבעניין אחד צדקו הנאו-קלאסיקנים: סחורות מונופוליות הינן בעלות איכות ירודה, יחסית למחירן. כפי שיתברר עד-מהרה, התיאוריות על האינפלציה שמסופקות על ידי בעלי הזיכיון, סובלות מאיכות נמוכה ביותר. התוצר מלא עד אפס מקום בפגמים, וסובל מסתירות פנימיות. מי משלם את המחיר הגבוה של הסחורה? זהו עניין שיתברר בהמשך.

שאלה מעניינת היא, כיצד קורה שהמלך אינו לבוש וכמעט אף אחד אינו צועק שהוא עירום. השאלה הזאת חורגת מהפילוסופיה של המדע, ועוברת לתחום הפוליטיקה הכנסייתית. זאת כוללת הסתרת מידע, סילוק כופרים וסוטים, מנגנוני סלקציה והתניה — ושאר שיטות רציונליות הנהוגות בקפיטליזם; אין מדובר, חלילה, בשיטות הברוטליות של משטרי העבדות והצמיתות או המשטר הקומוניסטי. מדובר באידיאולוגיה

דומיננטית, הכוללת שפת חרטומים סודית, מעוטרת בפסבדו-מתמטיקה, גרפיקה תלת-ממדית ושפע של סימנים יווניים. שיח-חדש שאינו ניתן לפיצוח. אבל בעיקר – מדובר בכוח גס ועירום, המצוי מאחרי שפה זאת.

שחיטת הפרות הקדושות – וההתקפה על המוסדות המדיניים ועל הארגונים הישנים של הצבא, על האתוס הציוני ועל יחסי הגזע בישראל – החלה בזמן שההון-הדומיננטי, המקומי והבינלאומי, אינו זקוק להם. האינטרסים הכבדים של הסדר החדש מעוניינים בסדר אחר: סדר של שלום ו'חופש שוק'. אבן-הפינה בסדר הזה היא הדוקטרינה הנאו-קלאסית בהופעתה המוניטריסטית המודרנית. זוהי האידיאולוגיה הדומיננטית של המשטר הקפיטליסטי החדש – וזוהי הסיבה לכך שבמדע הכלכלה, הארץ לעולם לא תנוע גם לא תנוע.

ב. צד הביקוש: הכסף

הספרות האקדמית שעוסקת באינפלציה בישראל נשענת על מנטרה שטבע אחד מאבות הכנסייה: "... אינפלציה היא תמיד ובכל מקום תופעה מוניטרית..." (*Friedman*, 1977: 24).

ההצדקה התיאורטית הגיעה מתורת כמות הכסף אשר נוסחה לראשונה במאה השמונה-עשרה על ידי הפילוסוף הבריטי דויד יום; היא מוסדה יותר מאוחר כאסכולה על ידי אירווין פישר, מרצה אמריקני לכלכלה.[2] מדובר ביחסים שבין הכסף ובין המחיר; בתבניתו הפשוטה, הקשר מבוטא בשוויון: $\boldsymbol{P * T \equiv M * V}$

האות ($\boldsymbol{M}$) מסמלת את כמות הכסף; ($\boldsymbol{V}$) היא מהירות הכסף (כלומר, כמה פעמים משתמשים בכל יחידת-כסף בזמן מסוים); ($\boldsymbol{P}$) היא המחיר; ($\boldsymbol{T}$) הוא סך כל ההעברות של כסף. צדו הימני של השוויון מייצג את הערך הכספי של המוצרים והשירותים שנסחרו. צדו השמאלי מייצג את הערך הכספי של ההעברות הכספיות.[3]

את השוויון הזה הופכים לתיאוריה – כשכותבים אותו כבסיס למודל אקונומטרי, באמצעות משוואה שתתאר סיבתיות מימין לשמאל: $\boldsymbol{P = (M / T) * V}$

כלומר, שלושת המרכיבים של הכסף יסבירו את מחירו. לבסוף, מעצבים קצב דינמי למשוואה, והופכים אותה למודל המסביר את **שיעור-השינוי** של המחירים (האותיות הקטנות מסמלות את שיעור השינוי של האותיות הגדולות): $p = (m - t) + v$

מאחר ששיעור השינוי של מהירות הכסף (v) הוא קטן יחסית, ניתן להשמיטו מהמשוואה; ואז מקבלים מודל, האומד את השינוי במחירים באמצעות שני מדדים בלבד: $p \approx m - t$

ההפרש בין (m) ובין (t) הוא מה שמכנים: שיעור השינוי של 'הנזילות' – דהיינו, שכמות הכסף גדלה בקצב 'גדול מדי' מכדי להתאים לפעילות המשק 'הריאלית' במחירים יציבים.

המסקנות המעשיות של המודל הן פשוטות עד להחריד: אינפלציה נובעת משני גורמים עיקריים. הראשון הוא היצע הכסף בספֵרה 'הנומינלית'; והשני הוא רמת

---

[2] *Fisher* (1911)

[3] *Friedman* (1970) p.4

הפעילות המשקית (או כמות ההעברות הכספיות) בספֵרה 'הריאלית'.

אם היצע הכסף גדל בקצב מהיר יותר מאשר רמת הפעילות הכלכלית, התוצאה היא אינפלציה; אם היצע הכסף גדל לאט מדי – התוצאה היא דפלציה, כלומר ירידת מחירים.

בהנחה, שידם החבלנית של הפוליטיקאים לא תתערב – האם 'מקבלי ההחלטות' הרציונליים יכולים למנוע אינפלציה?

מסתבר שיש להם רק יכולת מועטה להשפיע על הצמיחה הכלכלית הריאלית. זאת משום שבטווח-הארוך, כך אומרים לנו, הצמיחה הכלכלית הריאלית נקבעת רק על ידי הגידול בפריון.

מה שנותר, אם כן, זה ניהול של מדיניות כלכלית שתתרכז בספֵרה המוניטרית בלבד: הגבלת הגידול בכמות הכסף, כדי שלא יגלוש מעבר לרמת הצמיחה לטווח-הארוך של הכלכלה הריאלית. המינון המדויק של היחסים בין הכמויות הוא טכנולוגיה די מסובכת. לצורך זה, יש להתמחות שנים רבות בהיכלי המדע הכלכלי. גם זה לא יביא שלווה מיידית – משום שמחזורים של צמיחה לטווח-קצר ולטווח-בינוני יחוגו סביב מחזור הצמיחה הארוך. התוצאה תהיה תנודות מחזוריות של אינפלציה ודפלציה נמוכות; ובטווח-הארוך יסתדר הכל סביב למחירים יציבים.

אין טעם להפריך פיקציות, הנשענות על אמונה דתית שהיא נטולת כל יכולת הוכחה. השאלה המעניינת היא, כיצד הצליחה האמונה הזאת להתפשט כה בקלות. לדוגמא – אחד מעיקרי האמונה, שלגביו יש קונצנזוס מוחלט בקרב הכלכלנים – הוא קיומם של שני עולמות נפרדים ומנוגדים: עולם 'נומינלי' ועולם 'ריאלי'. עולמות אלה, הם ששולטים בגורל המשקים ומחוללים אינפלציות. שותפים לאמונה זאת כלכלנים בכל מקום בעולם, שבו נוצר מגע הקסם עם 'נערי שיקגו'. כיצד זה הצליחו מילטון פרידמן ו'נערי שיקגו' לתכנת את ערוצי מוחם של הכלכלנים ברחבי העולם עד כדי אמונה בהבלים אלה?

האמונה הזאת הוחדרה לראשונה בישראל על ידי דון פטינקין, אחד מנערי שיקגו שלימד כלכלה באוניברסיטה העברית בתחילת שנות החמישים.[4] הצלחתו המיסיונרית

---

[4] היו אלה שנות מלחמת-קוריאה, עת המלחמה הקרה התחוללה במלוא עוצמתה. במקביל לסכסוך המזוין יצאו האמריקנים במתקפה אידיאולוגית בקרב המדינות הלוויניות, ששומנה כמובן במענקים שונים (כמו להקמת 'מכון פאלק'). כלי חשוב במתקפה שימש פולחן השוק החופשי, שהופץ במסווה של הגות המיועדת להכניס שיטה רציונלית ויעילות שלטונית במשקים מתפתחים. למזלם הטוב של האמריקנים – הזיכיון הבלעדי על ההגות האלטרנטיבית והחשיבה הביקורתית, באותה תקופה, הוחזק באופן ברוטלי בידי הרוסים וגרורותיהם, המפלגות הקומוניסטיות במערב. התוצאה: להוציא ניסיונות מזעריים בארה"ב של שנות השלושים ובשבדיה של שנות החמישים – לא התפתחה שום מתודה לתכנון רציונלי של משקים, שהייתה יכולה למשוך צעירים הצמאים לדעות חדשות ולשיטות ניהול טובות יותר. עצם האפשרות, של התפתחות גישה חדשה של תכנון, הילכה אימים על האליטה האמריקנית. התוצאה הייתה מסע ציִד מאורגן, שבעקבותיו כלכלנים מבריקים כמו קוזנץ וקלצקי לא מצאו את מקומם באוניברסיטאות האמריקניות. אגב, באותה תקופה האמינה אליטת הכוח האמריקנית כי לרוסים יש נשק סודי המשמש ל'שטיפת מוח'. מאחר שתודעתה הייתה מטריאלית לא-פחות מזו של אויבתה, האליטה הרוסית, היא האמינה שמדובר בנשק כימי. בתגובה, סוכנויות במשרד הביטחון האמריקני גייסו מדענים מהאוניברסיטאות, ופיתחו סם שנחשב ל'שוטף מוח' והידוע יותר בכינויו 'אל.אס.די'. אבל מאז כידוע, גילתה האליטה האמריקנית את סוד התקשורת ההמונית שמאפיל על כל מכשיר שטיפת-מוח שהומצא עד עתה.

הייתה כה גדולה, עד שתוך זמן קצר יחסית הורכבה צמרת הכלכלנים באוניברסיטאות ובארגונים הממשלתיים מ'נערי פטינקין' וממשיכיהם עד היום.

אחד מנערי פטנקין הבולטים, מיכאל ברונו, שהפך לנגיד בנק ישראל בשנות השמונים, הסביר את סוד הפצת האמונה: "... כל מי שלמד מקרו-כלכלה ואפילו מבוא לכלכלה, זוכר את פטינקין אומר: 'הכפילו את כמות הכסף, את השכר, את המחירים, ושום דבר ריאלי לא ישתנה במשק'. הווה אומר, שתיאורטית לפחות, **האינפלציה יכולה לחיות חיים משל עצמה** והמערכת הריאלית לא תשתנה. זהו דבר מאוד בסיסי הנקרא **הדיכוטומיה הקלאסית בין המערכת הנומינלית והריאלית**..." (*ברונו*, 1995: עמ' 581. ההדגשות שלנו).

זהו סוד הקסם הנאו-קלאסי: נתקו את הכסף ממבנה המשק ותנו לו חיים משלו. הנה כי כן, האינפלציה שקועה בחיים משל עצמה. כל השאר, הריאליה של המאבק לחלוקת ההכנסות והמאבקים הפוליטיים בכלל, הינם 'חיצוניים' לאינפלציה. "... דון פטינקין **הרביץ בנו תורה זו בצורה כזאת שנטמעה בנו עמוקות**, אך נראתה כדבר תיאורטי לחלוטין. [בתקופת האינפלציה] ב-1981 כשאתה רואה פתאום שבאמת המחירים עולים פי שניים ויותר בשנה **וכל הגדלים הנומינליים עולים פי שניים בשנה, ללא שינוי במערכת הריאלית**, אתה תופש שזאת בעצם למדת להבין מדון פטינקין לפני עשרים שנה וזו זכותו הגדולה..." (*ברונו*, שם, ההדגשות שלנו).

אכן, יש לזקוף לזכותו של פטינקין שעשה שליחותו ביעילות. ברונו באמת האמין באמונה שלמה, שהאינפלציה הישראלית הגבוהה של תחילת שנות השמונים סתם תפסה לה תאוצה בלי שהשתנה העולם החיצוני הריאלי. מסתבר, שכל אותן שנות זוהר של ההון הדומיננטי, התור המוזהב של הבורסה, הקיטוב החריף בחלוקת ההכנסות, הירידה הדרסטית של ההשקעה הריאלית במשק, ההאטה הכרונית של הצמיחה עד גבול המיתון, העלייה המתמדת באבטלה ושחיקת היכולת של השכיר השכיח לרכוש דירה — כל אלה היו תופעות לא-אמיתיות בעולם 'הריאלי' הבלתי משתנה; או שסתם חלמנו חלום: כי שוב, הזוכים הריאלים הגדולים היו אלה שברונו וחבורת פטינקין יועדו לשרת.

האינפלציה, אם כן, הפכה לעצמאית, לבעלת 'חיים משל עצמה', ומנותקת מהשינויים במבנה המשק. משום כך יכול ברונו לתאר במבט לאחור את האינפלציה הישראלית של שנות השמונים כתהליך רגיל: "... הערכים [של האינפלציה] במקרה הישראלי נראים כאילו נכנסה בהם תנופת גידול עצמאית, תוך ניתוק מוחלט כמעט בין התחום הריאלי והנומינלי..." (*ברונו*, 1989: עמ' 371).

בתחילה מנתקים את האינפלציה מהחיים הריאליים, ולאחר מכן הופכים אותה לדמון בעל 'תנופת גידול עצמאית' — וזה כבר מתקרב לגבול המאגיה השחורה.

אותו היגיון פועל גם בכיוון ההפוך: "... בכל המדינות בהן ירד קצב עליית המחירים בשנים האחרונות, זה התבצע על ידי מדיניות מוניטרית אקטיבית של ספיגה מתאימה. **האינפלציה היא תופעה נומינלית של יחס בין כמות הכסף לסחורות**..." (*לבהרי*, 1984: עמ' 839). רוקפלר צדק: ההשקעה הקטנה שלו באוניברסיטת שיקגו, הייתה הטובה ביותר שעשה אי-פעם.[5]

[5] הערה 18 בפרק ב'.

על פי משה זנבר, אף הוא נגיד בנק ישראל לשעבר, "... הגישה השלטת בקרב האוצר ובנק ישראל קשרה מאז ומתמיד את עליית אמצעי התשלום עם לחצים אינפלציוניים, וראתה בריסון קצב אמצעי התשלום תנאי הכרחי לייצוב המשק..." (*זנבר וברונפלד*, 1973a: ע' 11).

בין מאמרו של זנבר בשנת 1973 לבין מאמרו של ברונו בשנת 1995, לא השתנה מאומה בחוקי האינפלציה הנצחיים. למרות זאת, מאז תקופת זנבר, האינפלציה זכתה לתנופת גידול עצמאית – והחלה לקבל את הדפוסים המוכרים של אמריקה הלטינית. זה כמובן, נבע ממדיניות מוניטרית פזרנית.

כך טוענים, מכל מקום, שני מגרשי שדים אינפלציוניים בעלי מוניטין עולמיים: מיכאל ברונו וסטנלי פישר. לפי דעתם, הממשלים הישראליים מאז 'הליברליזציה' של 1977, איבדו את יכולתם לנהל מדיניות מוניטרית; וככל שהיצע הכסף גדל, כך "... נכנס המשק הישראלי לעידן חדש שבו האינפלציה נאחזה אחיזת קבע ונראית כאילו אינה יכולה אלא לנוע כלפי מעלה..." (*ברונו ופישר*, 1989: עמ' 393).

עתה קיבלנו תיאור מדעי המסביר כיצד הדמון תפס באופן עצמאי אחיזה של קבע, ומתנפח ללא מעצור. קיימת גם התבנית המוכרת של החטא ועונשו. המשק הישראלי נענש באינפלציה, בגלל חטא הגידול הפרוע של היצע הכסף. נותרה רק שאלה אחת בלתי פתורה – אם כי יש להודות, שחשיבותה המדעית נראית חסרת-ערך: **האם 'עודף היצע' של כסף הוא הסיבה לאינפלציה?**

יש להניח שכדי לענות על כך, דרושה הוכחה מדעית כלשהי. ידוע גם שתהליך מדעי, ולו הפשוט ביותר, מחייב בחינה ניסיונית או היסטורית. אמנם, ברור לכולם שמדובר בחוקים נצחיים; בכל-זאת מן הראוי לבחון את החוקים הללו על המשק הישראלי, לאור הניסיון האינפלציוני שהוא עבר.

מאז אריסטו, מקובל שצורת ההיגיון הפשוטה ביותר של השתקפות המציאות היא, שהסיבה באה **לפני** התוצאה. קודם מחממים מים ולאחר-מכן עולות בועות במים. קודם-כל הממשלה מנהלת מדיניות מוניטרית פרועה, ולאחר-מכן עולים המחירים. בניסוח יותר מדעי: אנו אמורים לצפות, שיהיה **פער זמן** בין העלייה בכמות הכסף ביחס לפעילות 'הריאלית' לבין העלייה ברמת המחירים.

שרטוט ד'1 מציג את היחסים בין נזילות הכסף ובין האינפלציה בישראל. כזכור, קטגוריית הנזילות מורכבת (על פי המשוואה האחרונה) מההפרש ($m - t$). באופן מעשי: מודדים את שיעור הגידול של הנזילות כהפרש בין שיעור הגידול של (M1) – כלומר של סך-כל ערך המזומנים והפיקדונות במערכת הבנקאית (M_1 מייצג את M) – ובין שיעור הגידול של התוצר התעשייתי (שמייצג את t). האינפלציה (p) מיוצגת על ידי השינויים החודשיים במדד המחירים לצרכן.

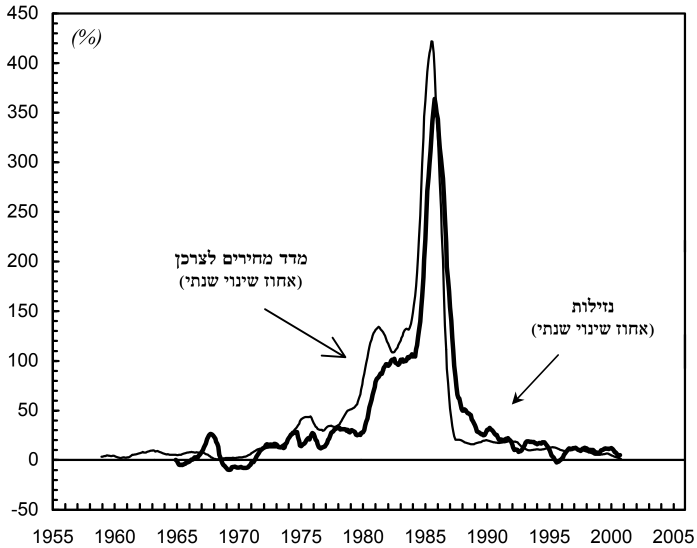
שוב, יש להזכיר: על פי תורת הכמות של הכסף, אינפלציה היא **תוצאה** של גידול מהיר מדי בכמות הכסף. מכאן, שאנו מצפים שאינפלציה תתרחש זמן-מה **לאחר** שינוי בנזילות – או לכל היותר, **במקביל** לשינויים בנזילות. לא נצפה שהאינפלציה תופיע **לפני** התנועות בנזילות.

על פי *שרטוט ד'1* מסתבר שמתחילת שנות השבעים, **השינויים במדד המחירים דווקא הקדימו ברוב הזמן את השינויים בנזילות.** זה קרה כשהאינפלציה עלתה בקצב איטי, בתחילת שנות השבעים; זה קרה כשהאינפלציה עלתה בקצב מהיר, מאמצע שנות השבעים; ולמרבית הפלא, זה קרה גם כשהאינפלציה ירדה, מאז אמצע שנות השמונים.

אבל כולם יודעים שקיים קשר ברור בין הנזילות ובין רמת האינפלציה! **האומנם?**

שרטוט ד'1

נזילות ומחירים

הערה: נזילות מוגדרת כ M1 מחולק במדד התפוקה התעשייתית. הסדרות מבוססות על נתונים חודשיים ומוצגות בממוצע נע של 12 חודשים.
המקור: IMF

מסתבר שבתקופות האינפלציה הנמוכה (כלומר מאמצע שנות הששים), הקשר בין שני המשתנים היה חלש. הקשר היה חיובי בשנים 1967-1965, נעשה שלילי בשנים 1969-1968, הפך לחיובי בשנים 1974-1970, שלילי ב-1975, חיובי בשנים 1976-1977 ושלילי בשנים 1979-1978.

ובכן, מה ניתן להסיק מהמגמות האלה? **האם לכמות הכסף יש השפעה על האינפלציה?**

המוניטריסטים טוענים שהקשר אינו פשוט, ואינו כפי שהוא נראה לעין הבלתי מיומנת. לעתים, כך הם טוענים, יכולה כמות הכסף לגדול לאורך תקופה ארוכה, בלי שתפרוץ אינפלציה; אבל בסופו של דבר בא יום הדין, והחשבון מוגש: אינפלציה בלתי ניתנת לריסון קונה לה אחיזה.

מכאן שהמדען, הרוצה להוכיח את טיעוניו, חייב לאתר את **פער הזמן** המדויק בין התחלת הגידול הבלתי מבוקר בכמות הכסף ובין תחילת ריצוי העונש של האינפלציה. למעשה, בוזבזו שנים רבות ותקציבי-מחקר ענקיים כדי להוכיח זאת; אלא שהתוצאות מוטלות בספק רב. הבעיה העיקרית היא, שפער הזמן הינו גמיש ביותר: לעתים

האינפלציה באה לאחר חודשיים של עלייה בנזילות, ולעתים לאחר שנתיים — הכל תלוי בדרך עיבוד הנתונים.

מסקנה: זוהי תיאוריה בלתי ניתנת להפרכה, וחסרת יכולת ניבוי (אם פערי הזמן משתנים ללא הרף, אין אפשרות לחזות מתי יבוא העונש). קיימת גם בעיה היסטורית: לאורך עשרות השנים שחלפו מאז מלחמת-העולם השנייה, ברוב המשקים בעולם, ובכללם ישראל — גדלה הנזילות ללא הפסקה ובמקביל עלו המחירים, לעתים מהר ולעתים לאט. זה מאפשר להציג קורלציה כלשהי בין שני המשתנים. אבל **סיבתיות** אינה קורלציה.

זאת הסיבה, שהכלכלנים החלו לתור אחר 'משתנים מתווכים' — שיסבירו (בנוסף לשינויים בכמות הכסף) את הסיבה לאינפלציה. היה צורך בקבלן-מישנה, וזה נמצא בדמותו של הממשל.

ג. צד הביקוש: הממשל

אחת המוסכמות הרווחות, כזכור, היא שהממשלה והסקטור הציבורי הגדולים הם מקור צרותיה של החברה הישראלית. מוסכמה קרובה החביבה ביותר על הכלכלנים האקדמים בישראל ובעולם היא, שגירעון גדול בתקציב הממשלתי גורם לאינפלציה: "... הגורם הראשוני של הלחצים האינפלציוניים הוא הגירעון בתקציב הממשלה..." קובע בביטחון מיכאל ברונו (1995: עמ' 582); ובכלל: "... הבעיה הגדולה של המשק זה גודלו של הסקטור הציבורי..." (*ברונו*, 1984: עמ' 846). משום כך, האינפלציה הגדולה שנפלה על המשק הישראלי בתחילת שנות השמונים לא הייתה מקרית, טוען אסף רזין: "... באותה תקופה קרו שינויים מפליגים בגירעון הממשלתי שהביאו בין היתר לסחרור אינפלציוני..." (*רזין*, 1984: עמ' 835). סטנלי פישר ויעקב פרנקל, כתבו: "... אין כל ספק שהגורם החשוב ביותר בבלימת האינפלציה הוא קיצוץ משמעותי בגירעון זה... " (*פישר ופרנקל*, 1982: עמ' 248). דרך-אגב, פישר הפך יותר מאוחר לסגן מנהל של קרן-המטבע הבינלאומית (IMF), מקום שבו פרנקל שימש, קודם-לכן, כמנהל מחלקת המחקר, לפני שחזר לישראל כדי להחליף את ברונו כנגיד בנק ישראל. מסקנתם הנחרצת, אפוא: אם רוצים להחזיר את המשק אל נתיב של סדר וצמיחה הרי "... כמובן שהצעדים יהיו מלווים עם הורדת הצריכה הציבורית והצריכה הפרטית דרך מדיניות התקציב..." (*לבהרי*, 1984: עמ' 840). לעתים אפשר להחליף בין הכותבים השונים, בלי לחוש בהבדל; כאילו יצאו מאותה סדרת ייצור.

מה מקורותיה של האמונה, שהתקציב הממשלתי והציבורי הם סיבת האינפלציה?

ההצדקה מבוססת על הדוקטרינה הנאו-קלאסית, שבה כל מודל סטנדרטי פותח בהנחה של משק ללא ממשלה, המצוי במצב של 'שיווי-משקל', שנובע מ'תחרות מושלמת' ברמת תעסוקה מלאה. ואז מתגנבים אל תוך המודל כוחות-הרשע הממשלתיים. הם צוברים עוצמה, ולאט-לאט הם יוצרים גירעונות תקציביים. הפוליטיקה היא, מטבעה, תחום לא-רציונלי: 'השחקנים' ו'הסוכנים' שמסתובבים בפוליטיקה, הינם רודפי כוח ותהילה, ואוהבים לבזבז תקציבים ציבוריים. מאחר שהמשק מצוי, בנקודת-הפתיחה שלו, במצב של תעסוקה מלאה וניצול מלא של מקורותיו (מעצם ההנחה) — התוצאה המיידית היא 'עודף ביקוש' המערער את 'שיווי-המשקל', והאינפלציה עולה.

קיימת כמובן בעיה קטנה, שאינה מעניינת ביותר את הכלכלנים: טרם נולד כלכלן כלשהו, שחזה במו עיניו במשק בעל תעסוקה מלאה. במשק כזה, אגב, הכלכלנים יהיו המובטלים היחידים. ניתן, כמובן, להקשות: מדוע תוספת הוצאות של הממשל לא תוביל דווקא לתוספת תעסוקה ותוספת תפוקה? מדוע תוספת הוצאות חייבת להביא לעלייה במחירים?

ובכן, קיימות כמה וכמה סיבות, הנשענות, כמובן, על מחקרים מדעיים מבוססים: הסיבה הראשונה, טוענים הכלכלנים, היא שההוצאות הממשלתיות והציבוריות הן **מטבען** בזבזניות. לעומתן, הוצאות פרטיות הינן חסכניות ושקולות בהיותן מודרכות על ידי דחף למירוב התועלת האישית. דחפים כאלה, בעיקר כשמדובר בהשקעות, גורמים להגברת כושר-הייצור והיעילות. ההוצאות הציבוריות, לעומת זאת, מונעות על ידי דחפים למירוב העוצמה הפוליטית. הוצאות אלה גורמות ל'עיוותים' בכלכלה, פוגעות ביעילות ומכרסמות בפוטנציאל הצמיחה. ממשלים גדולים, נוטים **מטבעם**, לפגוע ב'הקצאה היעילה של המקורות' (כלומר, בהשוואה לביצועים האידיאליים של עולם התחרות-המושלמת והתעסוקה-המלאה). התוצאה היא, שהממשלים לא רק מעלים את הביקוש אלא גם בולמים את ההיצע.

הסיבה השנייה היא, טוענים הכלכלנים, שהממשלים נוטים, פעמים רבות, ליצור מימון גירעוני (בלשון עיתונאית: 'להדפיס כסף'); במקום לממן את הגירעון בתקציב באמצעות הלוואות מהסקטור הפרטי (בצורת איגרות-חוב וניירות-ערך ממשלתיים) — מתפתים הממשלים לפתרון הקל, של הלוואות רישומיות מהבנק המרכזי. מצד שני, גם מימון הגירעון באמצעות הלוואות מהסקטור הפרטי נחשב כפתרון גרוע: הוא מיועד **מטבעו** להוצאות בזבזניות ובלתי יצרניות, והוא מתחרה בהשקעות יצרניות **מטבען** של הסקטור הפרטי. אך זה הוא הרע במיעוטו: 'הדפסת כסף' טהורה נעשית, כשהממשל מוכר איגרות-חוב לבנק המרכזי תמורת כיסוי הגירעון. לאמצעי זה אין גבולות, והממשלים מתפתים להמשיך ולהגדיל את הגירעון, שמגדיל את הנזילות במשק, ובאופן בלתי נמנע צומחת לה אינפלציה עצמאית.

אחד הגורמים העיקריים לעודף הנזילות בישראל, הוא 'האשראי המוכוון' (הלוואות שהממשל הִקצה ישירות לפרוייקטים מיוחדים). בבנק ישראל הירבו להתלונן כי אין אפשרות לנהל מדיניות מוניטרית מרסנת באמצעות פיקוח הדוק על הנזילות במערכת הבנקאית, בגלל מעורבות הממשלה שנעשית באמצעות האשראי המסובסד; "... וכרגיל במקרים כאלה עלולים השיקולים הפוליטיים להתנגש בצורכי המדיניות הכלכלית..." (*זנבר וברונפלד*, 1973b: עמ' 227).

גורם נוסף לנזילות הגבוהה הוא מדיניות קביעת הריבית; אף היא מעוותת, בגלל שיקולים פוליטיים. הממשל שומר במתכוון על ריבית נמוכה, כדי לעודד צמיחה. בפועל, זה גורם בעיקר ללקיחת הלוואות זולות בלתי נחוצות — שמובילות להתרחבות מוניטרית נוספת.

המסקנה של זנבר וברונפלד מייצגת את התלונות הקבועות של נגידי בנק ישראל מאז היווסדו, ושל כלל נגידי הבנקים המרכזיים בעולם: "... אין בכוח המדיניות המוניטרית בלבד לעמוד בפרץ האינפלציוני. המדיניות הפיסקאלית, מדיניות ההכנסות ומדיניות מטבע

החוץ חייבות להיות מתואמות עם המדיניות המוניטרית לשם **השגת מטרות מוסכמות**...״ (הנ״ל, שם: עמ׳ 235).

אלו הן ׳המטרות המוסכמות׳, שעליהן כותבים המחברים? ובעיקר, **מי מסכים להן**? לא ברור. מה שברור הוא, שעל פי האנתרופולוגיה המוניטריסטית — לא ייתכנו מטרות שהן משותפות לספֵרה הכלכלית ולספֵרה הפוליטית. היטיב לנסח זאת נגיד בנק ישראל הראשון, דוד הורוביץ, סוציאליסט לשעבר שהתפכח והפך למוניטריסט: ״... מסתבר כי מנהיגות פוליטית ותפישות מתוחכמות בכלכלה אינן מסוגלות לדור בכפיפה אחת. אין לרכוש את ליבם של מדינאים לריסון, להתאפקות ולסלקטיביות, אף כאשר הללו הם צו השעה. השאיפה לשלטון מעבירה את הפוליטיקאי על הדעת... המדינאי דואג בראש ובראשונה לתדמיתו הציבורית, ולרכישת עוצמה. מטבעו אין הוא נוטה לחשוב במונחים מקרו-אקונומיים **שרק באמצעותם ניתן להבין את משמעות התהליכים הכלכליים**. הוא רואה אנשים ולא מגמות. הוא מבין מהי אינפלציה של הוצאות הנתפסת גם במושגים מיקרו-אקונומיים אך אינו מבין מה זאת אינפלציה של ביקוש...״ (*דוד הורוביץ*, 1975: עמ׳ 109).

מאז, לא התחדש מאומה בבנק ישראל. העולם הדואליסטי ניצב על מכונו. מצד אחד ניצב הפוליטיקאי, איש התאוות והיצרים הבוערים; ומולו עומד הכלכלן, הסופיסט העגום.

ברונו ופישר בטוחים כי, אכן, זהו ׳מצב טבע׳: ״... **נניח כנתונה** את רתיעתן של הממשלות השונות להשיג את הירידה המקווה בקצב האינפלציה באמצעי מדיניות מרסנים העלולים להוליד מיתון חריף...״ (*ברונו ופישר*, 1989: עמ׳ 393). מעצם ההנחה הנתונה, ההוכחה הינה מיותרת: הממשלים גורמים לאינפלציה בגלל רתיעתם מפני מיתון.

בתוך הוכחה מדעית זאת, מוחדרת גם ההוכחה המובנת מאליה: **המיתון מנוגד לאינפלציה** — ולכאורה, הממשלים נאלצים תמיד לבחור בין עליות מחירים לבין אבטלה. בהמשך הפרק, נדון בעצם קיומה של בחירה זאת. מכל-מקום, על פי האנתרופולוגיה הפוליטית הזאת, הפוליטיקאים נוטים להקריב את הרווחה לטווח-ארוך של אומותיהם, כדי לזכות ברווחים אלקטורליים לטווח-הקצר.

כך מסכמים שני כלכלנים מבנק ישראל, באנחת כאב, את תולדותיה של האינפלציה הישראלית: ״... ניתן לאמר שהאצה האינפלציונית ארוכת-הטווח היא תוצאה של מדיניות שניסתה להשיג השגים זמניים ׳בכיבוי שרפות׳ במאזן התשלומים, כלומר הייתה כאן הקרבת אינטרס לטווח-ארוך של יציבות ערך הכסף למען השגת יעדים קצרי טווח בתחום מאזן התשלומים...״ (*לויתן ופיטרמן*, 1989: עמ׳ 437). תרגום: הם מתכוונים לשרי האוצר קצרי-הטווח של ממשלות הליכוד הראשונות: יגאל הורביץ ויגאל כהן-אורגד. אלה ׳בחרו׳ כביכול, בחלופה של פיחותים-במטבע לשם הוזלת סחורות הייצוא, בתמורה לאינפלציה דוהרת. החלופה של שר אוצר קצר-טווח אחר שכיהן בין השניים — יורם ארידור — הייתה הפוכה (׳שיטת החמסה׳), אך האינפלציה דהרה גם דהרה.

מדוע הממשלים ׳בחרו׳ בחלופה הזאת? ״... משום שיישום העקרונות הקלאסיים של משטר שער החליפין (או פיחות זוחל) היה קשור **ברמה גבוהה יותר של אבטלה**...״ (*לויתן ופיטרמן*, שם). הנה, שוב מופיעה המוסכמה המדעית: פוליטיקאים מעדיפים אינפלציה — משום שהורדת אינפלציה כרוכה בעלייה ברמת אבטלה ובמיתון, שיגרמו להם הפסדים אלקטורליים. בעניין זה מתגלה קונצנזוס נדיר בין הכלכלנים ובין הפוליטיקאים.

זה המקום לומר: המוסכמה, לפיה קיים קשר הפוך בין מיתון ובין אינפלציה, הינה חסרת בסיס מדעי – ולמעשה, כפי שנראה בהמשך, מופרכת לחלוטין.

מעבר לטבע הרע של הפוליטיקאים, ממשלות 'הליכוד' גם עשו שגיאות וטעויות, שהובילו לאינפלציה דוהרת: "... בשנים 1980-1983, הונהגה בישראל מדיניות כלכלית פופוליסטית מיסודה, במובן הגרוע ביותר של המילה, ופגומה מיסודה. בגישה הישראלית לא היה שום דבר ייחודי. היא הופעלה בכל רחבי אמריקה-הלטינית והוכתרה ביבשת זאת במשבר החוב הנודע ובעשור האבוד של פיתוח כלכלי..." (*פישר*, 1993: ע' 14). "... היה זה בזבוז פשוט כמשמעותו שנגרם ממדיניות מטופשת וחסרת אחריות..." (*פישר*, שם: ע' 15).

אין ספק, הקביעות המדעיות הללו, על טבע הפוליטיקאים, מרשימות בעומקן. כלכלנים, מטבעם, הינם אוהבי חירות, ותמיד לוחמים ללא-חת בעריצות. מצד שני, נראה לנו כי אי-אפשר לכסות היסטוריה ארוכה של אינפלציה במלל חוזר על 'אי-רציונליות', 'עיוותים' ו'משגים בניהול מדיניות מקרו-כלכלית'.[6]

אכן, עסקנים פוליטיים בודדים יכולים 'לטעות' במבט רטרוספקטיבי – אבל הם פועלים בקונטקסט כלכלי-פוליטי שלם, בתוך מבנים חברתיים ומעמדיים וכחלק מתהליך היסטורי. אי אפשר לטעות באופן שיטתי כל הזמן. אי-אפשר **שכולם** יפסידו, כשם שלא ייתכן **שכולם** ירוויחו. מכאן, שכל מטבעות הלשון הללו, של 'העשור האבוד' או 'השנים האבודות', נשמעות נאיביות ובוודאי לא-רציונליות.

המציאות האינפלציונית הייתה כמובן שונה: אותו 'שינוי מבני', שהכלכלנים יחלו לו כל-כך, התרחש מתחת לאפם, ודווקא בתקופת האינפלציה. באותה הזדמנות, הוא שינה את כל תהליך הצבר ההון. נוצר מבנה חדש של חלוקת-הכנסות, שהתקבע לקראת שנות התשעים. כל זה התרחש כחלק מתהליך שיטתי, שקבוצות-המפתח יצאו ממנו מנצחות. כאשר תהליך 'השינוי המבני' הסתיים, וירדה חשיבותם של רווחי האינפלציה שזרמו אל קבוצות המפתח בעזרת הפוליטיקאים 'הלא-רציונליים' – הפוליטיקאים הללו מהמשטר הישן הפכו לפתע למדינאים נמרצים ונחושים, ואפילו למנהיגים.

אבל כל זה נראה כוויכוח עקר – נוכח עדת כוהנים שקיבלה מהפוליטיקאים הלא-רציונליים זיכיון בלעדי להטיף, בשם טובת כלל-המשק, כיצד לנהל מדיניות רציונלית. כל שנותר, הוא לבחון את הטיעונים המדעיים בדבר הקשר בין הגירעון התקציבי של הממשלה ובין האינפלציה.

---

[6] הכלכלנים אינם מודעים כנראה, לסתירה המבצבצת בקביעות הללו: מצד אחד, בספֵרה הכלכלית, שורר החופש לבחור; היזם הבודד והצרכן האוטונומי מותנים לציית לחוקי הטבע של רדיפת התועלת והרווח המרבי, ומשום כך הם זוכים לתואר 'רציונלי'. מצד שני, בספֵרה הפוליטית, שורר ההכרח; הממשלים נהנים, על פי התיאורים האלה, מחופש בחירה רחב ביותר בין ניהול מדיניות 'פופוליסטית' ו'חסרת אחריות' לבין מדיניות מוניטרית 'מרוסנת'. אולי משום כך הם נידונים להיחשב מטבעם ל'אי-רציונליים'. משהו השתבש במרוצת ההיסטוריה המחשבתית של הליברליזם – אם הרציונליות הצטמצמה לדטרמיניזם צר-אופק, והחופש לבחור הפך מטבעו ל'אי-רציונלי'. נראה שהסתירה נובעת מכך, שמאז תחילת הקפיטליזם עברה ההגות הליברלית תמורות מרחיקות-לכת – וכיום היא מצטמצמת לייצוג שכבה דקה בעלת אינטרסים חובקי-עולם.

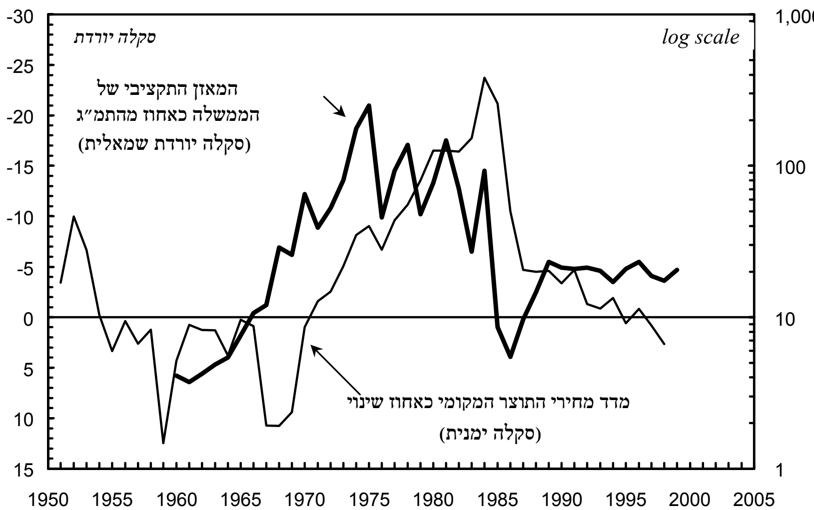
שרטוט ד׳2 מציג קשר זה. בשרטוט מופיעים שני גדלים: הראשון הוא הגירעון או העודף התקציבי של הממשלה, כאחוז מהתוצר המקומי הגולמי (בסקלה השמאלית מפריד קו האפס בין הערכים החיוביים שבחלק התחתון, המסמנים את אחוז העודף התקציבי – ובין הערכים השליליים בחלק העליון, המסמנים את אחוז הגירעון התקציבי). הגודל השני הוא שיעור האינפלציה, הנמדד כשינוי השנתי באחוזים של מדד מחירי התוצר המקומי (GDP Deflator), ומוצג על הסקלה הימנית.

על פי השרטוט, ניתן לחלק את תולדות היחסים בין הגירעון הממשלתי והאינפלציה בישראל לכמה תקופות. עד לסוף שנות הששים – אם התקיים קשר בין הגירעון התקציבי ובין האינפלציה – הוא היה *שלילי*, כלומר, הפוך למוסכמה המדעית של הכלכלה: בתחילת שנות הששים שרר עודף תקציבי – וככל שעודף זה גדל, כך גדל משום-מה שיעור האינפלציה. התירוצים באותה תקופה היו דומים, והממשלה הואשמה ביצירת ׳עודף ביקוש׳.

בשנים 1967-1965 נקלע המשק למיתון, וככל שהעמיק המיתון ירד עודף התקציב – והאינפלציה, לעומת זאת, לא ירדה. חשוב לזכור, שהממשל והסקטור הציבורי היו באותה עת הגורם הדומיננטי והמשפיע ביותר בביקוש וכמובן ב׳עודפי הביקוש׳ במשק.

שרטוט ד׳ 2

גרעון ממשלתי ואינפלציה (1)

מקור: בנק ישראל; למ״ס

מסקנה: לגבי תקופת 1968-1960, הטיעונים בדבר קשר חיובי בין גירעון ממשלתי ובין אינפלציה הינם מופרכים. מאז מלחמת יוני 1967 ועד תחילת שנות השבעים, התרחש ׳בום׳ כלכלי; יחד עם הצמיחה המהירה, גדל הגירעון התקציבי — ועמו גדלה האינפלציה.

לאחר 1973 ירדו שיעורי הצמיחה, אבל הגירעון התקציבי המשיך לעלות ועימו גדלה האינפלציה. הקשר נראה שלילי בשנים 1982-1977; חיובי בתקופת 1986-1983; ומאז ועד לאמצע שנות התשעים, נפרם הקשר לחלוטין: בשנים מסוימות קיים קשר חיובי, ובשנים אחרות נראה קשר שלילי.

בסופו של דבר נותרה השאלה: **האם עודף ביקוש ממשלתי, המתבטא בגירעון תקציבי, גורם לעליית מחירים כללית במשק?**

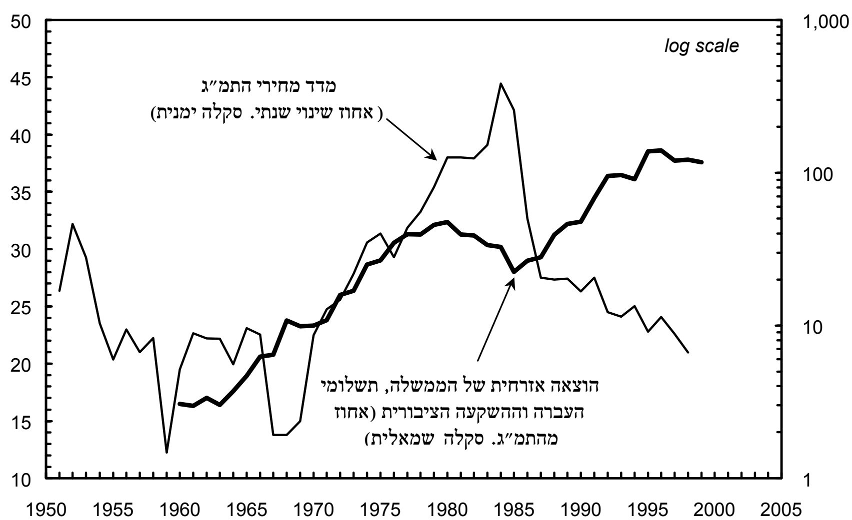
עד עתה הובהר כי לא מתקיים קשר פשטני, תמידי וחד-משמעי — מהסוג שמתארים הכלכלנים. דרך יותר מתוחכמת היא, לפרק את המרכיבים העיקריים של הביקוש הממשלתי ולבחון אותם בנפרד. אולי יימצא קשר חיובי חד-משמעי בין מרכיב מסוים של הביקוש הממשלתי ובין האינפלציה.

נבחן תחילה את המרכיבים של **ההוצאה הממשלתית האזרחית, תשלומי ההעברה וההשקעה הציבורית.**

שרטוט ד׳3 מציג את הקשר בין מרכיבים אלה של הביקוש הממשלתי (כאחוז מהתמ״ג) ובין שיעור האינפלציה מאז שנות הששים. השרטוט מראה שעד סוף שנות השבעים (להוציא שנתיים) מרכיבים אלה עלו יחד עם האינפלציה. אולם אז הגיעו

שרטוט ד׳ 3

הוצאה ממשלתית ואינפלציה (2)

מקור: בנק ישראל; למ״ס

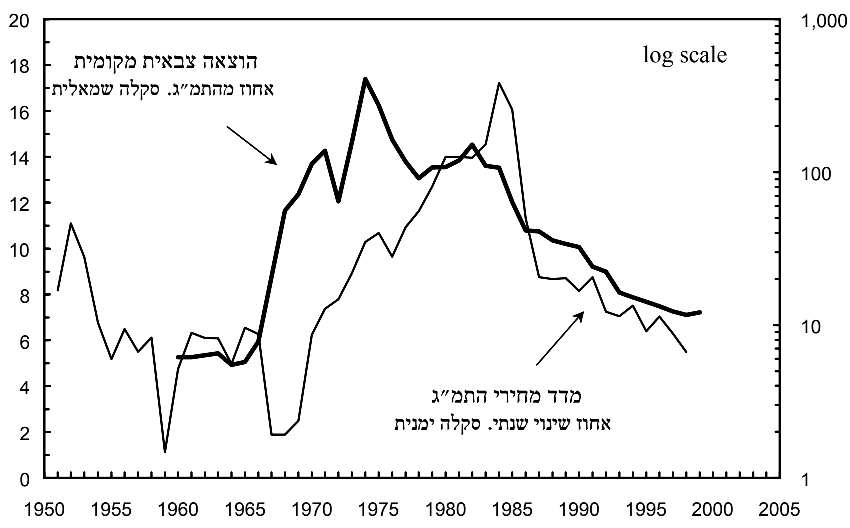
השנים 1980-1985, ומרכיבים אלה בהוצאה הממשלתית החלו לרדת; ומשום-מה, קצב האינפלציה דווקא עלה אז והגיע לשיא. משנת 1986 עלו מרכיבים אלה בעקביות, ואילו קצב האינפלציה דווקא הלך וירד. כלומר: מאז 1980 היה **קשר שלילי** בין שלושה מרכיבים חשובים בהוצאה הממשלתית (המהווים כשליש מהתוצר המקומי) ובין האינפלציה.

מרכיב חשוב אחר בהוצאה הממשלתית הוא **ההוצאה המקומית לביטחון** (כלומר ללא ייבוא בטחוני). *שרטוט ד׳4* משווה את ההוצאה הבטחונית (כאחוז מהתמ״ג) לקצב האינפלציה. על פי השרטוט נראה, שהקשר היה חיובי עד 1965; שלילי עד 1967; שוב חיובי עד 1976; ובתקופה של האינפלציה הדוהרת, כלומר למן 1977 ועד 1984, הקשר היה בדרך-כלל שלילי; מאז 1985 הפך הקשר לחיובי – כלומר, ככל שירד אחוז ההוצאה הבטחונית בתוצר המקומי, כך ירד קצב האינפלציה.

עד עתה לא נראה קשר משמעותי בין המרכיבים שמשפיעים על הגירעון התקציבי של הממשלה ובין האינפלציה. ובאמת, אין כל סיבה לחשוב על קשר כזה – אם איננו יוצאים מהנחות פיקטיביות, בדבר משק השרוי בשיווי-משקל עם תעסוקה מלאה.

שרטוט ד׳ 4

הוצאה ממשלתית ואינפלציה (3)

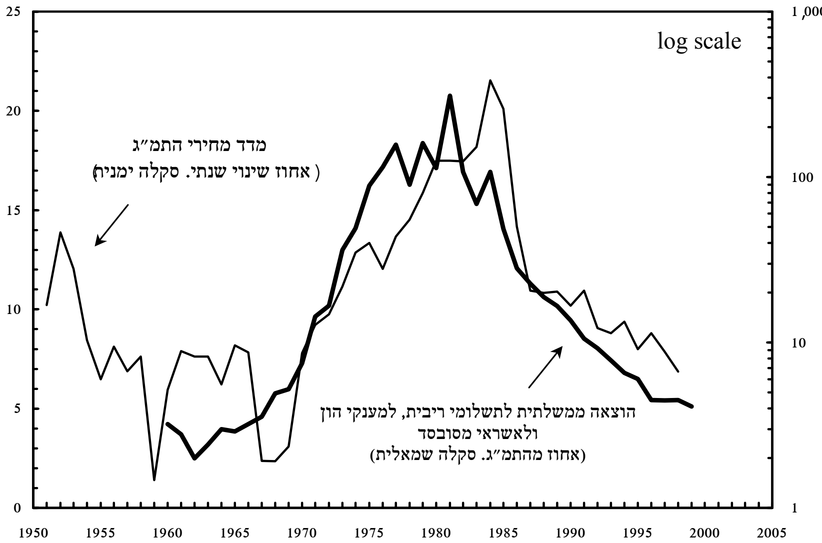
מקור: בנק ישראל; למ״ס

והנה, קיים מרכיב בביקוש הממשלתי, שהוא אכן בעל קשר הדוק לקצב האינפלציה.

שרטוט ד׳5 מעמת את שיעור האינפלציה עם **סך ההוצאה הממשלתית לתשלומי ריבית על החוב המקומי, למענקי הון ולאשראי מסובסד** (כאחוז מהתמ״ג). בניגוד לשרטוטים הקודמים – כאן נראה **קשר חיובי הדוק ביותר ויציב לאורך השנים.** אם יש משהו באמונה המייחסת את עונש האינפלציה לחטא הקדום של הגירעון התקציבי – שורשיו של חטא זה מצויים מן הסתם במרכיב זה של ההוצאה הממשלתית (שבתקופת השיא של האינפלציה, הגיע לשיא של כחמישית מהתמ״ג).

שרטוט ד׳ 5

הוצאה ממשלתית ואינפלציה (4)

מקור: בנק ישראל; למ״ס.

ייאמר כבר עתה, שמדובר בהוצאה ממשלתית אשר הוקדשה בעיקר לרווחי ׳הכלכלה הגדולה׳, כלומר לבעלי ההון הגדולים. אבל לא נראה, שהמוניטריסטים אוהבים להתעסק בכיוונים כאלה של מחקר.

השאלה המקורית נותרה ללא תשובה: גם אם קיים קשר בין הוצאות שונות של הממשל ובין האינפלציה – עדיין אין אפשרות לקבוע כי מדובר **בסיבתיות.**

המוניטריסטים קובעים, שהסיבתיות נעה מהגירעון הממשלתי אל האינפלציה; אבל אין שום סיבה שלא להניח שהתהליך הינו הפוך: ניתן להניח שתשלומי הריבית, המענקים והאשראי שהממשלה מעבירה ומסבסדת, אינם גורמים לאינפלציה – אלא הם חלק **מהתוצאות** של האינפלציה.

העובדות נוטות להנחה השנייה: מאז שנות החמישים הנפיק הממשל הישראלי, בקצב הולך וגובר, אגרות-חוב צמודות למדד מחירי הצרכן ולדולר. הוא עשה זאת בתירוץ של 'ספיגה' אנטי-אינפלציונית — וכמובן, כדי להבטיח את קוני האג"ח מפני אינפלציה. מכאן ניתן להסיק, שהתקציב לתשלומי-חוב צמודים קשור באופן הדוק לשינויים באינפלציה. אפשר גם להסיק, שהשינויים בתקציב זה באים **כתוצאה** מהשינויים באינפלציה — ואינם מהווים סיבה לשינויים באינפלציה. הממשל, אם כן, נגרר אחר האינפלציה. יש כאלה שאפילו ראו בו 'קורבן' של האינפלציה, בגלל התחייבויותיו הצמודות והלוואותיו הלא-צמודות. ככל שגדלה האינפלציה — כך גדלו הפסדיו האינפלציוניים, דילדלו את תקציבו השוטף והעמיקו את הגירעון.[7]

אפרים קליימן טען כי "... החשת קצב האינפלציה העלתה סובסידיה זאת לשיעור אשר יש לשער שהממשלה **לא התכוונה להעניקו**..." (*קליימן*, 1974: עמ' 238). כיצד נקלעה הממשלה למילכוד זה? לדעתו של קליימן, הדבר נבע פשוט מטעות בתחזית כלכלית שנערכה בתחילת שנות השבעים. התחזית של פקידי האוצר צפתה שיעור אינפלציה שנתי של 3%-4% לאור נתוני העבר. "... נראה שהממשלה התרשמה יותר מדי מהמיתון של 1966-67, שכן בכל השנים שקדמו למיתון היו רק שנתיים בהן שיעור עליית המחירים לא חרג מגבול של שלושה אחוזים. והיא התבדתה בתחזיתה: יציבות המחירים בעיקבות המיתון לא נמשכה אלא שלוש שנים בלבד. **לטעות זאת בהערכת הממשלה יש היום תוצאות חמורות**..." (*קליימן*, שם: 245).

ובכן, הכל בגלל מסמר קטן. קשה לקבל ברצינות את ההסבר הזה. ההסבר קובע כי הספירלה האינפלציונית החלה לחוג, ואף לקבל תנופה, בגלל 'טעויות' ביורוקרטיות של כמה פקידים באוצר. ושוב עולה השאלה: כיצד זה שהממשלה אינה פוסקת מלטעות, ובאורח שיטתי, לטובת אותן קבוצות חברתיות מצומצמות? מיכאל ברונו למשל טען בשנת 1984 כי "... תקופתו של ארידור [שר האוצר בממשלת בגין 1981-1983] **עלתה למשק** בהפסד של שנתיים עד שלוש שנים יקרות מאוד שבהן אפשר היה לעשות דברים, ובמקום זאת **חזרנו אחורנית** בסדר גודל של מיליארד דולר ביתרות מטבע-חוץ וללא תמורה חיובית... הדבר מעמיד **אותנו** היום בנקודה שהיא הרבה יותר גרועה מאשר זאת **שעמדנו** בה לפני שלוש שנים..." (*ברונו*, 1984: עמ' 844).

עתה, הכל התברר. במקרו-כלכלה, המשק כולו מפסיד: כולנו חזרנו אחורה, וכולנו משלמים את הטעויות של הפוליטיקאים והפקידים. קשה להאמין אך זאת עובדה: המקרו-כלכלנים בישראל מאמינים, שפוליטיקאים גרמו לאינפלציה בגלל טעויות והחלטות לא-רציונליות שהתקבלו באופן שיטתי. קל יותר להאמין, לעומת זאת, שהמקרו-כלכלנים מאמינים כי 'אנחנו' כולנו נשלם את עלויות האינפלציה.

לסיכום: הגירעון בתקציב הממשלתי אינו סיבת האינפלציה, ובוודאי לא בדרך שמתארים כלכלני הזרם המרכזי. לחלק ניכר מהביקוש הממשלתי אין שום קשר לאינפלציה. לחלק אחר מהוצאות הממשלה — כמו סובסידיות ומענקים ל'כלכלה הגדולה' — היה כנראה קשר מסוים לאינפלציה, עד אמצע שנות השמונים. אולם גם קשר זה אינו הסיבה לאינפלציה; הוא נראה יותר כתוצאה שלה. וכן, לא נראה שיש בסיס לתיאוריית 'טעויות במדיניות': על-פי גודלם של מרכיבי ההוצאות, התמשכותם וכיוונם — קשה להניח שמדובר בטעות שיטתית של 'קברניטי המשק'.

---

[7] *קליימן* (1974)

לבסוף יש צורך להזכיר נושא חשוב ביותר הזוכה לשתיקה מוחלטת: קבוצת 'אנחנו', ששילמה את עלויות 'הטעויות' הללו, לא נמנתה על הקבוצה שהרוויחה מהאינפלציה באופן שיטתי; ניתן אף להניח שהיא לא הייתה שותפה לניהולה. מכאן גם יש להניח, שלא כל אותם אמצעים מרסנים שהציעו המקרו-כלכלנים — בעיקר 'הידוק חגורה' ו'קיצוץ גירעונות' — הם שהביאו לירידת האינפלציה. המחיר הכבד בעבור 'תרופות' אלה, שולם על-ידי חלק נכבד מתושבי ישראל; בעיקר, אוכלוסיית השכירים.

אבל לפני שניגש להידוק חגורתם של השכירים — נטפל באחד מעקרונות היסוד של המדיניות המקרו-כלכלית, שממנו נובע חלק מהטענות הרואות בממשלה ובשכר את מקור האינפלציה.

ד. *צד הביקוש: הקשר בין האינפלציה והאבטלה*

התיאוריות המקרו-כלכליות המקובלות מיוסדות על יחסי שינאה–אהבה של מוסכמה שהשתרשה מאז שנות השישים, ושמה 'עקומת פיליפס' (*Phillips' curve*).

המוסכמה, בניסוח כללי, טוענת כי קיים קשר שלילי ויציב בין אינפלציה ובין אבטלה. בגבולות מסוימים, מוגדרים למדי — ככל שעולה האינפלציה יורדת האבטלה, וההפך. המוסכמה מיוסדת על מחקר אמפירי שהכלכלן הבריטי פיליפס פירסם בשנת 1958. המחקר הראה, שבבריטניה של השנים 1861-1957 התקיים קשר שלילי בין עליית השכר ובין שיעור האבטלה. היחסים הקבועים הראו, כי חמישה-וחצי אחוזים של אבטלה התלוו באפס אחוזים של אינפלציית שכר. לעומת זאת, כשהאבטלה עלתה מעל לסף של חמישה-וחצי אחוזים, הייתה ירידה קלה בשכר הנומינלי. כשהאבטלה נפלה מתחת לחמישה-וחצי אחוזים — שיעור אינפלציית השכר עלה במהירות.[8] עבודתו של פיליפס התקבלה בזרועות פתוחות מעבר לאוקיינוס, והוטמעה מייד בספרי המקרו-כלכלה. היא גם הפכה להצדקה העיקרית לניהול מדיניות כלכלית, לא רק בשוק העבודה אלא בכלל המשק. הסיבה לכך הייתה, שניתן בקלות להסב אותה למודל המשלב מדיניות ביקוש קיינסיאנית עם עקרונות הביקוש הנאו-קלאסי.

כזכור, קיינס היה הראשון שנתן הצדקה להפרדה בין ניהול מקרו-כלכלי (ממשלתי) לבין ניהול מיקרו-כלכלי (עסקי), לאחר שנוכח כי כוחות השוק בוגדים שוב ושוב במציאות הנאו-קלאסית. כנאו-קלאסיקן שיצא לתרבות רעה, הוא העלה הירהורי כפירה. טענתו הייתה, שבתנאים מסוימים של הרגלי צריכה וחיסכון והתארגנות בשוק העבודה — משק קפיטליסטי, בניגוד להיגיון הנאו-קלאסי, יכול להיתקע בשיווי-משקל עם שיעור אבטלה גבוה וקבוע.

אין זה משנה, האם 'התיאוריה הכללית' של קיינס הייתה תקפה או מופרכת. העוקץ שבה היה בכך, שהיא נתנה לגיטימציה להפרדה בין האינטרסים האובייקטיביים של הטכנוקרטים הממשלתיים לבין האינטרסים הפרטיקולריים של בעלי-ההון. בעוד שבעלי-ההון יעסקו בניהול הרווחים וההשקעות הפרטיקולריות, אנשי הממשל יעסקו בניהול הביקוש הכללי במשק; כלומר, הם יעסקו ביכולת הצריכה הכללית, בתעסוקה

---

[8] *Phillips* (1958)

הכללית ובהשקעה הכללית. ניהול הביקוש הכללי, טען קיינס, ייעשה בעקיפין, בשתי דרכים: באמצעות תקציבים ומיסוי פרוגרסיבי של הכנסות; ובאמצעות התערבות בשוק ההון, שמטרתה העיקרית תהיה לפקח על רמת הריבית ועל שערי המטבע.

לשם ניהול מסוג זה, בנה קיינס מסגרת אנליטית, שתהווה כלי עיקרי לאיסוף מידע סטטיסטי, לפיקוח ולתגובה על תנודות מחזוריות בביקוש. קיינס פיתח את הקטגוריות המצרפיות, שנראות כיום ברורות מאליהן וכאילו התקיימו מאז ומעולם (תל״ג, תמ״ג, צריכה פרטית, השקעה גולמית וכו׳), ואף הגדיר את היחסים בין קטגוריות אלה. בעצם, הוא יצר מכונה שבאמצעותה, טכנוקרטים אשר הוכשרו להבין את חלקיה ידעו לנהל מדיניות מקרו-כלכלית.

אחד מהחידושים של קיינס, שנחשב למהפכני בזמנו, היה ההצדקה שהוא סיפק להגדלת הביקוש הכללי במשק באמצעות יצירה או הגדלה של גירעון בתקציב הממשלתי, ואפילו במחיר של אינפלציה מסוימת.

׳עקומת פיליפס׳ התקבלה בהתלהבות בארה״ב של תקופת המלחמה הקרה ושל התעצמות הממשל הפדראלי. היא נחשבה לכלי מדיני חשוב, כדי למנוע הידרדרות למשבר בנוסח שנות השלושים. היא גם נחשבה לכלי אשר יכול לשלב, ולו לטווח-קצר, שגשוג כלכלי מצרפי עם רווח פוליטי פרטיקולרי. מה שכנראה הקסים את הטכנוקרטים האמריקנים בעקומה הזאת היה הרושם, שקיים לכאורה שיעור תחלופה **קבוע** בין אינפלציה ואבטלה.

בעיניהם התפרשה העקומה כאילו הממשלים רשאים לבחור **תמיד** בהרחבת הביקוש המצרפי והורדת האבטלה, תמורת תוספת קבועה של שיעור אינפלציה. מצד שני, הם יכולים לנקוט מדיניות מצמצמת (באמצעות קיצוץ תקציבים והעלאת הריבית), כשהמשק ׳מחומם׳ מדי. פירושו של דבר, שניתן להפוך את העקומה לכלי אנטי-מחזורי מדויק. יתר על כן, עסקנים פוליטיים זריזים הריחו שניתן לנצל רעיון מתוחכם זה לצרכים אלקטורליים: לפני בחירות אפשר ליצור אופוריה של שגשוג, תמורת קצת אינפלציה – באופן שיביא את הבוחרים הרציונליים להצבעה הנכונה בעד הכלכלה הנכונה. אחר הבחירות יהיה ניתן לצמצם את הביקוש ואת האינפלציה – תמורת קצת עלייה בשיעור האבטלה, בתירוצים של אינטרס לאומי.[9]

נותרה רק משימה אחת: לתת עיצוב אחרון לעקומה, שתיארה ניסיון היסטורי ארוך בשוק העבודה בבריטניה, כדי להפוך אותה ל׳מודל כללי׳ ונצחי של מדיניות.

כלכלן זריז בשם ריצ׳רד ליפסי נטל על עצמו את ביצוע המשימה; מאז, הוא הפך לכהן ראשי ולספק לא-נלאה של ספרי מבוא ממוחזרים ללימוד המקרו-כלכלה.[10] ליפסי הגביל, לכאורה, את המודל הכללי שלו לשוק העבודה. הוא אמנם מתאר יחסים בין שינויים בשכר ובין שינויים ברמת האבטלה, אולם הוא גם מבטיח לקוראיו כי המודל מתאים ״...לכלל הסחורות במשק...״ (*Lipsey*, 1960: p. 13).

ואכן, המודל שלו מנוסח בצורת שלוש משוואות אקונומטריות; אלה מתארות יחסי ביקוש והיצע, על רקע מחסור ותועלת-שולית טיפוסיים למודלים הנאו-קלאסיים. כאן כבר מסתמנת המגמה, שאינפלציה נוצרת מ׳עודף ביקוש׳ לעובדים – ושאבטלה נוצרת

---

[9] על הנושא בכלל ובישראל בפרט: *Bichler* (1994)

[10] *Lipsey* (1960)

מ׳עודף היצע׳ של עובדים. אלא שהיחסים מנוסחים על-פי ׳עקומת פיליפס׳.

מכאן והלאה, הכלכלנים שבאו בעקבות ליפסי הרחיבו את ׳עקומת פיליפס׳ למודל כללי של המשק. בהמשך הם אפילו עיצבו אותו במתכונת של תיאוריית כמות הכסף.[11]

בין הבולטים באותה תקופה היו פול סמואלסון ורוברט סולו, שני חתני פרס נובל לעתיד. הם בחנו נתונים סטטיסטיים של עשרים-וחמש שנים במשק האמריקני, וטענו שהמודל שלהם יכול לשמש ״... תפריט בחירה בין חלופות בדרגות שונות בין אבטלה ויציבות מחירים...״ (*Samuelson and Solow,* 1960: p.192). התפריט כלל קשרים חליפוניים **קבועים** בין אבטלה לבין אינפלציית מחירים כללית במשק. כך, יכולים עסקנים פוליטיים לבחור בקלות את הקומבינציה הנכונה, במינימום זעזועים חברתיים.

נראה שסוף-סוף הופכת הכלכלה למדע, במובן המקורי של פרנסיס בייקון; וחלומם של משרתי השליטים, מאז אפלטון ועד קומט ופארטו, הולך ומתגשם. הנה נמצא המנגנון, אשר מניע את המכונה החברתית תוך שמירה על שיווי-משקל.

מייד קפץ עדר של כלכלנים אשר ״ישמו׳ את המודל המשוכלל, כדי להופכו לתפריט מכני מדויק בעבור ממשלותיהם.[12] וכך הפך מחקר צנוע, על יחסים בין שכר ואבטלה בשוק העבודה בבריטניה, למודל מרכזי במקרו-כלכלה.

מעניין לבדוק, כיצד התאפשר המעבר החלקלק מאינפלציית שכר למודל כללי של אינפלציית מחירים. מסתבר, שסמואלסון וסולו אולי סגדו לתחרות מושלמת; אבל אל מוקד המודל הוגנבה ההנחה (והיא מאוד מרכזית), שפירמות קובעות את יחידות המחיר שלהן על-פי מירווח **קבוע**, המבוסס על יחידות עלות השכר.

יוצא מכאן, שאינפלציית המחירים הכללית שבמודל אינה בדיוק כללית. היא, למעשה, אינפלציית שכר – פחות הגידול בפריון של העובדים.[13] מאחר שהגידול בפריון באותה תקופה היה יציב, ומדד המחירים עלה בקצב איטי ויציב יחסית – התאפשר לסמואלסון וסולו, להציב את אינפלציית המחירים כפונקציה לינארית של אינפלצית השכר; ומכאן להמשיך ולטעון, שניתן להרחיב את ׳עקומת פיליפס׳ למודל, שבו אינפלציית המחירים תהיה פונקציה של אבטלה.

ההנחה, ולפיה פירמות קובעות מחיר על פי מירווח קבוע, מחסלת למעשה את הנחת-היסוד ולפיה אותה פירמה פועלת בתנאים של מנגנון מחירים גמיש – בו ביקושים והיצעים, בשוק תחרותי, קובעים את התנודות במחיר. לפיכך, נזקקו סמואלסון וסולו למתוח עוד יותר את המודל. הם טענו שיש להבחין בין שני סוגי אינפלציה: מצד אחד יש אינפלציה, שבה המחירים ׳נמשכים׳ על ידי ביקושים בשוק תחרותי (*demand-pull inflation*); ומצד שני קיימת אינפלציה ׳הנדחפת׳ על ידי עלויות

---

[11] מגמה זאת אופיינית לספרי מבוא מקרו-כלכליים שנכתבו לאחר שקיעתה של הפרדיגמה הקיינסיאנית, בתחילת שנות השבעים, ועליית המוניטריזם: ״... עקומת פיליפס הייתה למעשה צריכה להיקרא ׳עקומת פישר׳ מאחר שהקשר בין שיעורי האבטלה והאינפלציה כבר התגלה על ידי אירווין פישר במאמרו ׳הקשר הסטטיסטי בין אבטלה ושינויים במחירים׳ משנת 1926...״ (*Gordon,* 1978: p. 206)

[12] למשל המודל ׳היישומי׳ שהוכן למעשה, בעבור הצרכים של הממשל הפדראלי, על ידי פרי, אשר שימש באותה עת ככלכלן ב׳משרד הלאומי למחקר כלכלי׳ (*Perry*, 1966).

[13] ראו הסבר אצל *Klein* (1967)

שנובעות משוק 'לא מושלם' (*cost-push inflation*). סמואלסון וסולו טענו שהאינפלציה של דחיפת-עלויות הינה המציאותית ביותר בתנאים של ארה"ב; וכך, בסופו של דבר: "... כדי להסביר אינפלציה הנדחפת על ידי עלויות, מוטב מבחינה כלכלית כבר מהתחלה להכיר בכך שתחרות לא מושלמת היא מהות הבעיה ולהשמיט מלכתחילה את הנחת התחרות המשוכללת..." (*Samuelson and Solow, 1960*: p.181).

אם כוחות השוק ירדו ממעמדם הנצחי – ואינפלציית המחירים מתחוללת על ידי בני-תמותה, שקובעים בעזות-מצח מירווחים קבועים על בסיס עלויות – יוצא שנטשנו את הקידמה הנאו-קלאסית וחזרנו אחורנית לתיאוריות-הערך, בנוסח ריקרדו; או אפילו, חלילה, בנוסח מרקס. אם במודל כללי של משק, המירווח הוא **קבוע** – פירושו של דבר, שהחלוקה בין הרווח ובין השכר בהכנסה הלאומית אף היא תהיה קבועה. זאת, כמובן, הנחה שהיא מחוסרת בסיס אמפירי; משום שעובדה סטטיסטית אחת ברורה (ותהיה שיטת המדידה אשר תהיה): המירווח נתון לתנודות בלתי פוסקות. ההנחה גם סותרת את בסיס ההיגיון הנאו-קלאסי: כל מודל נאו-קלאסי, העוסק בהתנהגות מחירי הפירמה לטווח-קצר ולטווח-ארוך – ואפילו של פירמה 'מונופוליסטית' – שולל אפשרות, המניחה קיומו של מירווח קבוע, כחסרת היגיון.

האם כוהני המקרו-כלכלה נטשו את חיקה החמים של התחרות האנונימית, וחזרו לאידיאולוגיות של קונפליקט חברתי בנוסח הכלכלה הפוליטית הקלאסית?

מסתבר שלא: הם אולי הסכימו בשתיקה להנחות על-אודות קונפליקט חלוקתי, אבל **תוצאות** הקונפליקט נעלמו מהמודל. 'סוכנים' כלכליים ממשיכים לקבל חלק קבוע מהעוגה – אף כי חוסר היעילות שנגרם על ידי מאבקיהם, מוביל לעתים קרובות לאבטלה, ואף כי העוגה עצמה עשויה לקטון.

הייתה סיבה לכך שסמואלסון וסולו נאלצו להכניס מירווח קבוע של עלויות: בלי הנחה זאת, המודל המורחב של 'עקומת פיליפס' לא היה מוכיח עצמו. אם חלילה, המירווח ישתנה – לא רק המעבר, משכר למחירים, יהיה מסובך וידרוש הכנסת משתנים חדשים בעלי קשרים לא יציבים; אלא מעל לכל, העובדים, ובעיקר העובדים המאורגנים, יחדלו מלהיות הגורמים היחידים לאינפלציה.

התוצאה של מבנה תיאורטי כזה הייתה, שהמודל המורחב של 'עקומת פיליפס' – אין בו שום דבר, מלבד קשרים קבועים בין קטגוריות והרבה תירוצים מסביב. בניגוד לאמונה המקובלת – הוא מעולם לא העניק לעסקנים פוליטיים, או ל'קברניטי משק', תפריט קבוע לחלופות במינונים שונים בין אינפלציה לבין אבטלה.

אבל, בסך-הכל, הרי מדובר במודל 'מעשי' בנוסח אמריקה; אין צורך להתעמק בשאלה, מדוע הדשא ירוק, אלא יש להתרכז בבעיה כיצד לנצלו. אחד האמצעים המקובלים הוא, להוסיף עוד ועוד 'משתנים', עד שהמודל 'עובד' (זה פשוט: משום שגם אם התיאוריה טפשית – ניתוח רגרסייה בכל-זאת עשוי להראות 'יכולת הסבר' גבוהה, שהרי R^2 גבוה ככל שמוסיפים משתנים). וזה מה שעשו שורה של כלכלנים, שבאו בעקבות סמואלסון וסולו. הם החלו למרוח משוואות מסובכות וארוכות של שכר ומחירים, כדי לשפר את 'עקומת פיליפס' המשופרת (דבר שהתאפשר ככל שהתפתחה טכנולוגיית המחשבים).

התוצאה של המודלים האלה הייתה בדרך-כלל, שהאינפלציה חדלה מלהיות תלוייה באבטלה בלבד; היא הפכה לתלויה גם בכל מיני משתנים נוספים, בעלי קשרים לא

יציבים. המודל המשיך עדיין להיות מוצג כתפריט לחלופה בין רמות שונות של אינפלציה ואבטלה – אלא שהיה צורך לשלוט במקביל במשתנים נוספים, שאף אחד לא היה יכול לערוב למגמותיהם.

בסך הכל, המודלים ׳היישומיים׳ הללו סובלים באופן כרוני מאותן בעיות שסובלים מהן כלל התחומים הפסבדו-מדעיים, מאלכימיה ועד לאסטרולוגיה: התיאוריות שלהם מוכיחות עצמן ללא הרף בעיני מאמיניהן, אבל הן לעולם אינן ניתנות להפרכה.

׳עקומת פיליפס׳ סבלה, מלכתחילה, מבסיס תיאורטי רעוע. במקורה, היא הייתה תרגיל סטטיסטי לא רע, אם כי מוטעה; אולם מרגע שניסו להפוך את העקומה לתיאוריה – ועוד תיאוריה שבמרכזה מצוי המניע המקודש של ׳המחסור׳ בתנאי תחרות – היא איבדה כל אחיזה במציאות. לא הועילו הניסיונות החוזרים-ונשנים להופכה למודל מוצק – הנשען על הנחות של שוק תחרותי שבו עודף ביקוש גורר אינפלציה, וחוסר ביקוש מביא לאבטלה; נסיונות אלה רק גרמו להוספת עוד ועוד משתנים ללא תועלת. העקומה איבדה את רעננותה המקורית; הקשר הפשוט, שבין אבטלה לבין תנודות בשכר עבודה אבד בסבך המודלים. נותרה רק הצורה המקסימה של העקומה, ללא התוכן.

מה שהביא לירידת קרנה של ׳עקומת פיליפס׳, יחד עם שאר תמונת העולם הקיינסיאנית, הייתה... המציאות. מאז סוף שנות הששים כירסמה המציאות בכל פה ב׳עקומת פיליפס׳. במדינות קפיטליסטיות מפותחות החלה עלייה בשיעור האינפלציה, בלי שרמת האבטלה ירדה, ולעתים היא אף עלתה. בשנות השבעים בלטה תופעה שכונתה ׳סטגפלציה׳: אינפלציה גוברת, המלווה בירידה בצמיחה הכלכלית. אז בעצם, עמדה בפני פשיטת רגל לא רק ׳עקומת פיליפס׳ – אלא כל הדוקטרינה הנאו-קלאסית. כיצד ייתכן שאינפלציה הנגרמת על ידי ׳עודף ביקוש׳, תלווה במיתון, שהוא, לפי הדוקטרינה הדומיננטית, תוצאה של ׳חוסר ביקוש׳?

במדעים ׳הקשים׳, ייתכן כי פורצות לעיתים מהפכות, נוכח עובדות חדשות המפרקות את בסיס ׳הפרדיגמה׳.[14] במדע הכלכלה לעומת זאת, ׳המהפכה׳ העיקרית שחלה לנוכח התמוטטה של הפרדיגמה הקיינסיאנית, הייתה עלייתה המחודשת של הדוקטרינה הנאו-קלאסית; וזאת בצורותיה השמרניות ביותר. תומאס קון תיאר, בספרו נסיונות של ׳המדע הנורמלי׳, לשמר את הפרדיגמה הישנה ולהטמיע בתוכה את התיאוריות החדשות שניסו לפלס דרך.[15]

כך גם נעשה לגבי ׳עקומת פיליפס׳, שהלכה ו׳נמתחה׳ ימינה ולמעלה: היא הייתה אמורה לנבא, במצבים של אינפלציה גבוהה ואבטלה גבוהה, את השינויים ביניהן; אבל למעשה, היא איבדה את מקומה המרכזי, אף כי היא ממשיכה להופיע בקנון ספרי המבוא למקרו-כלכלה.

זה המקום לחזור לישראל. בישראל, לא נעשתה בקרב אנשי ׳המדע הנורמלי׳ שום התמודדות רצינית עם הסטגפלציה; היא נותרה מקור לחידה או למבוכה מתמדת. לעיתים, ניתן למצוא תהיות מסוג שמעלים אסף רזין ואפרים צדקה: ״... מה גרם לשינוי,

---

[14] *קון* (1962)

[15] שם, פרק ח׳.

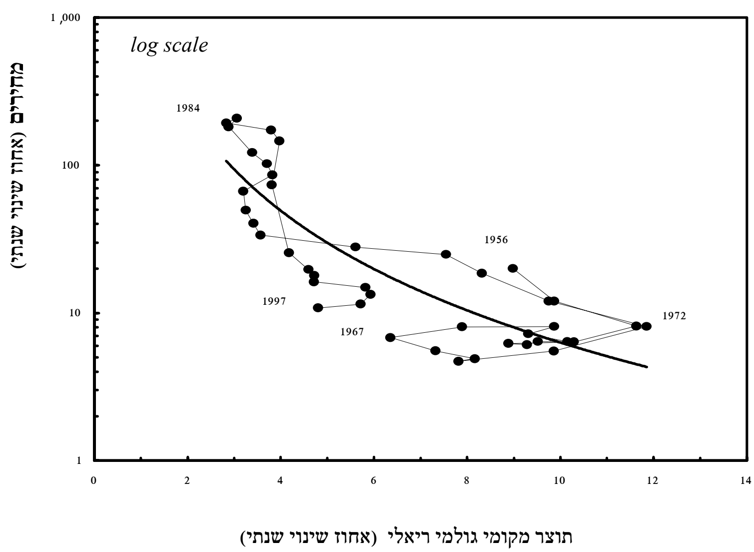
מצמיחה מהירה יוצאת דופן בשנים הראשונות שלאחר התעצמות המדינה, ואפילו לפני כן, להאטה יוצאת דופן בצמיחה בשנים האחרונות..." (*Razin and Sadka*, 1993: p.3).

זאת אכן תעלומה: כיצד, בעידן הממשל האטטיסטי של מפא"י-המערך — שהיה מעורב עמוקות במשק — האינפלציה הייתה נמוכה והצמיחה גבוהה; ואילו בתקופת 'הליברליזציה' והיוזמה הפרטית המשגשגת — המשק נמצא רוב הזמן, במיתון המלווה באינפלציה דוהרת. בישראל, מכל מקום, הופרכה 'עקומת פיליפס' באופן שיטתי. אף כי כלל העובדות וההתנסויות הראו את ההיפך, התעקשו הכלכלנים משום-מה להתייחס אליה כאל אמת ברורה מאליה.

שרטוט ד'6 מציג ארבעים שנות היסטוריה של יחסים בין צמיחה כלכלית ובין אינפלציה בישראל. הצמיחה מובעת כאחוז השינוי השנתי של התוצר המקומי הגולמי (ערכי הסקלה האופקית), ואילו האינפלציה מובעת כאחוז השינוי השנתי של מדד מחירי התוצר המקומי (ערכי הסקלה האנכית). כדי לחדד את אופיו של הקשר בין הצמיחה ובין האינפלציה — מוצג התהליך כווקטור, או כנקודות מפגש של שתי הסדרות. הקו המשתפע משמאל לימין הוא קו אומדן הרגרסיה.

שרטוט ד' 6

צמיחה ואינפלציה בישראל

המחירים בסקלה השמאלית מוצגים באמצעות מדד מחירי התמ"ג. הסדרות מוצגות בממוצעים נעים של 5 שנים. מקור: למ"ס.

על פי השרטוט נראה שעד שנות השבעים היה שיעור הצמיחה גבוה, כשהוא מלווה באינפלציה נמוכה יחסית; לאחר-מכן — מתחילת שנות השבעים עד סוף שנות השמונים — ירד שיעור הצמיחה עד למצב של מיתון, בעוד שהאינפלציה נסקה לגבהים; ומאז ועד לאמצע שנות התשעים, שוב עלה שיעור הצמיחה בעוד שהאינפלציה ירדה.

מבחינת הקשרים הסטטיסטיים, מסתבר שעד שנות השבעים אין קשר ברור בין הצמיחה והאינפלציה; לעומת זאת, מאז שנות השבעים ועד אמצע שנות התשעים — כלומר במשך כעשרים-וחמש שנה — קיים קשר חזק ביותר בין הצמיחה והאינפלציה. אלא שזהו **קשר שלילי חזק**...

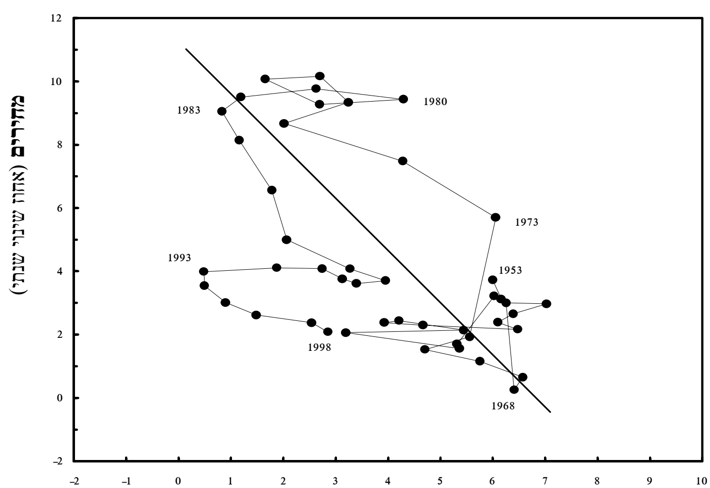
מסתבר, שככל שהצמיחה שקעה — כך עלתה האינפלציה; וככל שהצמיחה גדלה — כך שקעה האינפלציה (או, מוטב לנסח זאת באופן הפוך: ככל שהאינפלציה עלתה, ירדה הצמיחה).

זהו ממצא ברור, שהיה מעורר מקפאונו כל אדם בעל חשיבה מדעית. השרטוט מראה בצורה בהירה: **הסיבה לעליית המחירים אינה עודף ביקוש**; הסיבה לירידת האינפלציה אינה חוסר ביקוש.

ניתן לגייס כמובן את הטענה הפטריוטית הידועה, ולפיה ישראל היא 'מקרה מיוחד'. למה למהר ולשבור חוקים נצחיים, נוכח מקרה פעוט אחד?

שרטוט ד' 7

צמיחה ואינפלציה במדינות המתועשות

המחירים נמדדים באמצעות מדד המחירים לצרכן. הסדרות מוצגות בממוצעים נעים של 5 שנים. מקור: IMF; DRI

שרטוט ד׳7 מציג ארבעים שנה של יחסים בין אינפלציה ובין מיתון, במדינות הקפיטליסטיות המפותחות. מסתבר, על פי השרטוט, כי גם במדינות אלה, האינפלציה אינה מלווה ב׳התחממות׳ המשקים – בניגוד לגירסה של פולחן ׳עודף-הביקוש׳. להיפך, האינפלציה מתלווה דווקא לנטייה להאטה. כנראה, שהמציאות עצמה אינה מעניינת: האידיאולוגיה הדומיננטית חייבת להאיר במרכז, ועל המציאות לחוג מסביבה. זה המקום לעבור אל אחד מהמרכיבים החשובים של הביקוש ב׳עקומת פיליפס׳, הן כמעורר אינפלציוני והן כגורם לאבטלה: השכר.

ה. צד הביקוש: השכר

האידיאולוגיה הדומיננטית טוענת כי אחד הגורמים החשובים ל׳עודף ביקוש׳ במשק הוא השכר. בדומה לדחף הבלתי ניתן לכיבוש של ׳הפוליטיקאים׳, לבזבז כספי ציבור, גם השכירים מהווים בעיני המקרו-כלכלנים פצצת זמן אינפלציונית. השכירים סובלים מתאווה חשוכת-מרפא, לנצל כל הזדמנות לשם השגת ׳העלאות שכר׳. כשמדובר בתוספות שכר בסקטור הציבורי, הרי פשוט מדובר בשערוריה. מכאן, ברור מדוע מדיניות אנטי-אינפלציונית מתחילה מ׳ריסון תביעות שכר׳. בזמנים הטובים של הקונצנזוס הלאומי, היו שני דמונים ענקיים במשק: האחד היה הממשלה, שהייתה אחראית על גירעונות תקציביים; והשני היה ההסתדרות, ששקדה לדרוש תוספות שכר מוגזמות עכשיו, על חשבון הצמיחה בעתיד.[16]

מה הוא מקורה של האמונה המדעית, ולפיה העלייה בשכר גורמת אינפלציה?

הכל נובע מתיאוריה פסיכולוגית מעמיקה, המכונה ׳תועלת׳. על פי התיאוריה הזאת, הקפיטליסטים נאלצים להשקיע בהווה כדי להרוויח בעתיד; משום כך מקננת בקפיטליסטים נטייה חזקה לחסוך. נטייה זאת הולכת ומתגברת ככל שהכנסתם גדלה.

השכירים, לעומת זאת, נוטים להוציא את מרבית הכנסתם על צריכה שוטפת. גם כשהם חוסכים, הם עושים זאת לא לצורך השקעה – אלא כדי לקנות מוצרים ברי-קיימא, כמו מכוניות, מכשירי וידיאו ודירות למגורים.

על פי הפולחן הרווח, הנטיות השונות הללו משחקות תפקיד חשוב בתהליך האינפלציה. כאשר הכנסת הקפיטליסטים גדלה, רוב הגידול מוצא את דרכו להשקעה; התוצאה היא כושר ייצור גבוה יותר, שמגדיל את ההיצע ובכך מנטרל את לחצי הביקוש האינפלציוניים. לעומת זאת, כאשר עולה הכנסת השכירים, רוב תוספות השכר מוצאות על צריכה ורק מעט מאוד מיתוסף לחיסכון. מאחר שהביקוש הכללי עולה, בלי שתהיה עלייה מקבילה בהיצע הסחורות במשק – התוצאה היא עודף ביקוש, ולחץ לעליית מחירים כללית.

לתיאוריה הזאת יש מעט מאוד קשר למציאות הישראלית, אבל היא מהווה נדבך חשוב באידיאולוגיה הדומיננטית. ניתן לראות זאת במינוח הבסיסי שלה: המונח ׳שכר׳ מופיע בדרך כלל יחד עם מונחים הלקוחים מאסטרטגיות צבאיות העוסקות בקרבות בלימה. כך לדוגמא: מאמר משנות השבעים שנכתב על ידי צבי זוסמן – כלכלן ידוע בתחום שוק-העבודה – נושא את הכותרת ׳המדיניות הלאומית בריסון השכר׳ (*זוסמן*, 1974). הספרות המקרו-כלכלית של שנות השבעים והשמונים מתארת את השכירים

---

[16] למשל: *הורוביץ* (1975) ע״ע 30-31.

כיצורים שלוחי רסן הזקוקים ליד קשה. כנראה שהמקרו-כלכלנים ראו עצמם כמייצגי האינטרס הלאומי.

המוסכמה בתחילת שנות השבעים הייתה, שהאופוריה של מלחמת יוני 1967 גרמה לשכירים לפרוק כל עול. הקבוצות המובילות במשק חששו שהשגשוג שבעקבות המלחמה ימחק את הזכרונות הטריים של השכירים מהמיתון של אמצע שנות השישים, עת הגיעה האבטלה לשיעור של 11%. מנגד, הממשלה פחדה שהמשק ׳יתחמם׳ יותר מדי. ראשי ׳התאחדות התעשיינים׳ פחדו, שמא ידרשו העובדים תוספות שכר אשר יבלמו את השגשוג התעשייתי. ראשי ההסתדרות חששו מהתעצמותם של איגודים מיליטנטיים, כמו איגוד סוורי נמל אשדוד או ועדי-עובדים בחברות ממשלתיות מונופוליות (׳חברת החשמל׳, ׳אל-על׳, ׳כי״ל׳, ׳בזק׳) או אפילו ועדי-עובדים במפעלים שבבעלות ההסתדרות (׳אליאנס׳, ׳נשר׳, ׳סולתם׳, ׳סולל-בונה׳). משום כך, חברו יחד הגורמים שנחשבו באותה תקופה למובילים במשק – הממשלה, התאחדות התעשיינים וההסתדרות – והחליטו ב-1970 לחתום על ׳עסקת חבילה׳ של הקפאת מחירים ושכר. העסקה, בעיקרה, הייתה קואליציה לבלימת תביעות שכר.

אפילו אז, הביעו כלכלנים רבים אי-אמון בנטייתם של השכירים למלא אחר ההסכם. חלקם אף התגעגעו לקצת אבטלה, אשר ׳תרסן׳ את השכירים. היטיב לבטא זאת אפרים דברת, יועצו הכלכלי של שר האוצר דאז פנחס ספיר: ״... במה שנוגע לקיום ההסכם, אין לסמוך על רצונם הטוב והצהרותיהם של השכירים ושל המעסיקים. רק בתנאי של ריסון הפעילות הכוללת במשק, תוך כדי **ויסות שוק העבודה וחיסול המצב של תעסוקת היתר**, ניתן יהיה להבטיח שאמנם יקיימו השכירים את חלקם בהסכם...״ (*דברת*, 1970: עמ׳ 21. ההדגשות שלנו).

עתה ברור, מדוע ׳עקומת פיליפס׳ קסמה וקוסמת עד היום למקרו-כלכלנים. ׳תעסוקת יתר׳ היא בעצם, ׳שכר יתר׳ מלווה ב׳עודף ביקוש׳ של השכירים – והרי לכם אינפלציה.

המסקנה המתבקשת: יש צורך דחוף ב׳ריסון׳ מלווה ב׳ויסות שוק העבודה׳, כדי לחסל את ׳תעסוקת היֶתר׳; במלים פשוטות: עלייה ברמת האבטלה תוריד את הביקוש ואת הלחצים האינפלציוניים.

כעבור חמש-עשרה שנים באה לעולם ׳עסקת חבילה׳ נוספת, שכונתה בשם יפה (שמעון פרס היה אז ראש-ממשלה): ׳המדיניות הכלכלית החדשה׳. העסקנים התחלפו, ובמקום גולדה מאיר וספיר באו פרס וברונו, אולם הרעיונות לא השתנו במאומה. ברונו הודיע כי ״... השכר הריאלי אינו בשיווי-משקל...״, וכדי למנוע אבטלה, על העובדים להדק את חגורתם ולהסכים להורדה בשכר הריאלי (*ברונו*, 1984: עמ׳ 846).

עבר עוד עשור, והאידיאולוגיה הדומיננטית נותרה בעינה: על פי סטנלי פישר, השכירים בישראל השיגו העלאות מוגזמות בשכר בגלל מענקי הסיוע של ארה״ב.[17] מענקים אלה החלישו את יכולתה של הממשלה לעמוד בלחצים תקציביים, וגרמו להתפרצותה של ׳הקדחת ההולנדית׳ – שתוצאותיה היו עלייה בשכר העובדים והחלשת

---

[17] *פישר* (1993)

כושר התחרות של הייצוא.[18]

האידיאולוגיה המדעית מרשימה; לא נותר אלא לבדוק את המציאות הישראלית: האם 'המדיניות הלאומית לריסון השכר' אכן הצליחה לרסן את האינפלציה?

על פי המוסכמה, כאמור, אנו מצפים שגידול חלקו של השכר בהכנסה הלאומית – המלווה בירידה בחלקו של ההון – יגרום ללחצים אינפלציוניים; מנגד, אנו מצפים שהצלחה לאומית ב'ריסון' השכר – כלומר, ירידה בחלקו של השכר בהכנסה הלאומית ביחס להון – תביא להקטנה של לחצי הביקוש האינפלציוניים.

שרטוט ד'8 מציג את שיעור האינפלציה מול חלקו של השכר בתוצר המקומי הגולמי. השכר מוצג בשתי צורות: פעם כשכר ברוטו, ופעם כשכר נטו. הסיבה להצגה הכפולה היא, ששיעור המס האפקטיבי על השכר אינו מנותק מהאינפלציה. מאחר שמדרגות-המס אינן צמודות לגמרי לאינפלציה, הרי שאינפלציה גבוהה יכולה להעלות את נטל המס על העובדים (אכן, המוסכמה הרווחת – ולפיה האינפלציה היא סוג נוסף של 'מס' על הכנסה – יושמה, לעתים קרובות למדי, על השכירים בישראל).

כשמדובר בעסקים, המציאות הישראלית הירבתה להאיר להם פנים; וככל שהאינפלציה גדלה, כן ירד שיעור המס האפקטיבי על הרווח. מאחר שבישראל הרווחים משוק ההון היו פטורים ממס בדרך כלל, ומאחר שתשלומי הריבית חושבו נומינלית לצורך מס ולא הותאמו לאינפלציה – יצא שהאינפלציה תרמה להפחתת המס על ההון.

על פי אפרים צדקה ואסף רזין, השיעור הממוצע של המס האפקטיבי על השכר עלה בתחילת שנות השמונים לרמה של 31%; שיעור המס האפקטיבי על ההכנסות מהון, לעומת זאת, הפך **לשלילי** והיה 4.4%– **(מינוס 4.4 אחוזים !!!)** בשנת 1980. ככל שהאינפלציה גברה – המס האפקטיבי על ההכנסות מהון המשיך לרדת, עד שהגיע לשיא של 34.8%– **(מינוס 38.4 אחוז)** בשנת 1985.[19] כלומר: בשנת 1985, בעל-הון קיבל מהממשלה תוספת הכנסה של 34 שקלים על כל 100 שקלים של הכנסה מהון. לא רע בשביל ממשלה, המכונה 'ליכוד לאומי'.

תמונה הפוכה מתקבלת מבדיקת נתוני המס האפקטיבי על השכר. מסתבר שככל שהאינפלציה עלתה, כן עלה המס האפקטיבי על השכירים: מרמה של 16% בסוף שנות הששים, לממוצע של 21% בשנות השבעים ובאמצע שנות השמונים. מאז ירדה האינפלציה, ובמקביל ירד המיסוי האפקטיבי של השכירים לרמה של סוף שנות הששים.[20]

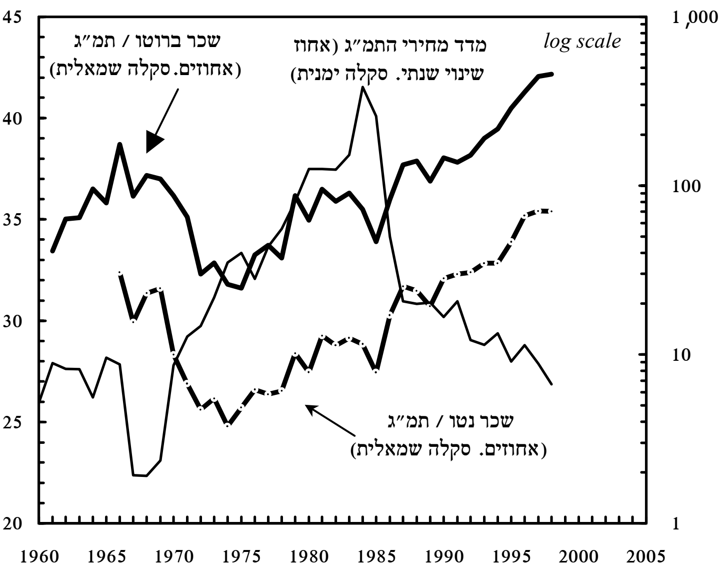
[18] 'הקדחת ההולנדית' מיוחסת בדרך-כלל להכנסות שמוזרמות למשק בעקבות גילוי מקורות טבע חדשים, והתוצאה היא הידלדלות המקורות היצרניים והיווצרות גירעונות במאזן-התשלומים וחובות תופחים. 'המגפה ההולנדית' במקורה, באה להסביר את הידלדלותה של ספרד וירידת מעמדה כאימפריה למדינה נחשלת בשולי אירופה לאחר גילוי מרבצי הזהב והכסף האינדיאניים באמריקה; את מקומה כמרכז תעשייתי ירשה הולנד, שהייתה חסרת חומרי הגלם וייצאה את תוצרתה לספרד תמורת הזהב. באופן דומה, הוסבר המיתון הכרוני בבריטניה של תקופת תאצ'ר כנגרם באמצעות גילוי הנפט בים הצפוני; וכמובן, על-פי סטנלי פישר, נגרמו שיעורי הצמיחה הנמוכים בישראל של שנות השבעים והשמונים, לאחר שהשכירים גילו את דוד סם הנדיב.

[19] *צדקה ורזין* (1995): עמ' 631.

[20] בנק ישראל (שנים שונות) *דו"ח שנתי*.

שרטוט ד׳ 8

אינפלציה מול חלקו של השכר בהכנסה הלאומית בישראל

מקור: בנק ישראל; למ״ס

מאחר שהנושא המרכזי הוא לחצי הביקוש האינפלציוניים של השכר – מן הראוי להתמקד בשכר נטו, יותר מאשר בשכר ברוטו. האחרון הופך למשמעותי, כאשר מדובר באינפלציה של עלויות.

על פי *שרטוט ד׳ 8* נראה, שגם כאשר מדובר בשכר ברוטו וגם כאשר מדובר בשכר נטו – הקשר בין חלקו של השכר בתוצר המקומי הגולמי ובין האינפלציה היה שלילי לכל אורך השנים (להוציא את המחצית השנייה של שנות השבעים); בדיוק ההיפך מגירסת האידיאולוגיה הדומיננטית. הקשר השלילי הזה נראה הדוק ביותר, כשמדובר בהשוואה בין האינפלציה והשכר נטו.

על פי השרטוט נראה שהירידה החדה בחלקו של השכר נטו (במחצית הראשונה של שנות השבעים) התלוותה לעלייה חדה בשיעור האינפלציה; ודווקא עלייה מתמדת בחלקו של השכר (מאז סוף שנות השמונים) לוותה בירידה שיטתית של האינפלציה. יש לזכור שבישראל הקפידו הממונים על המידע הלאומי, שלא לאסוף ושלא לפרסם את מרכיבי ההכנסה הלאומית. משום כך, נתוני השכר כוללים גם הכנסות מהון של מנהלים. הכנסות המנהלים גדלו בתקופת האינפלציה, יחד עם שאר ההכנסות מהון.

אילו היו מתפרסמים נתוני ההכנסה הלאומית בישראל — היה ניתן לבודד את הכנסות המנהלים מחוץ לנתוני השכר; סביר להניח שהקשר השלילי בין האינפלציה והשכר היה עוד יותר מובהק.

המסקנה יכולה להיות אחת מהשתיים: האחת, שהרגלי הצריכה והחיסכון של בעלי-ההון ושל השכירים בישראל התגלו כסותרים את התיאוריה; מסתבר שבישראל, השכר מחולל באופן מסתורי עודפי ביקוש שהם יותר נמוכים מאשר מחולל ההון. כלומר, בניגוד לתיאוריה — ככל שגדל חלקו של השכר ביחס להון, כך יורדים הלחצים של הביקוש.

המסקנה האפשרית השנייה: יש לנטוש לאנחות את האמונה בדבר כוחם המסתורי של כוחות הביקוש וההיצע, ולנסות לבחון את האינפלציה ללא דעות קדומות. האפשרות השנייה אינה מומלצת לכלכלנים, אלא לבני-אדם חילונים וקטני אמונה בלבד. זה המקום לבחון מקרוב את שתי האפשרויות.

האפשרות הראשונה נדונה באורח שיטתי על-ידי אסתר אלכסנדר. אלכסנדר, אף היא מ׳נערי פטינקין׳, הייתה אחת הבודדות בישראל שניסתה להתמודד, ברצינות ובאופן מקורי, עם תופעת הסטגפלציה. היא עשתה זאת תוך שימוש מרבי בכלים המסורתיים של המתודה הקיינסיאנית, כשהיא משלבת זאת בגירסת ינקותה המרקסיסטית.

קיינס חולל את ׳המהפכה האגרגטיבית׳ בכך שהסווה את תהליך חלוקת ההכנסות מאחורי חזית של משק לאומי, שניתן לווסת את משבריו באמצעות ניהול ׳הביקוש המצרפי׳.[21] אסתר אלכסנדר, לעומת זאת, השתמשה בחשבונאות הלאומית הקיינסיאנית; אולם שברה את החזית המצרפית, באמצעות ניתוח דיסאגרגטיבי של זרמי הביקוש ושל חלוקת-ההכנסות במשק. בכך היא המשיכה את המסורת של השילוב בין קיינס ובין מרקס; מסורת זו החלה בשנות השלושים במודלים של מיכאל קלצקי, וקיבלה ביטוי, במידה מסוימת, באסכולה ׳הפוסט-קיינסיאנית׳.[22]

הניתוח הדיסאגרגטיבי של אלכסנדר פותח בהנחת יסוד, המחלקת את המשק לשתי קבוצות: אלה שמרוויחים מהאינפלציה (בעיקר קפיטליסטים), ואלה שמפסידים ממנה (בעיקר שכירים). כך גם הביקוש המצרפי מתחלק לביקוש של אלה שמרוויחים באינפלציה, ולביקוש של אלה שמפסידים באינפלציה.

בשלב הבא, היא מבחינה בין ׳אפקט המחירים׳ לבין ׳אפקט ההכנסה׳ של האינפלציה. ׳אפקט המחירים׳ הוא תמיד שלילי. הוא מתאר את ההשפעה הישירה של האינפלציה על הצריכה; כלומר, עקומת הביקוש מתוארת כקשר שלילי בין כמות הסחורות ורמת המחירים: ככל שעולה המחיר, תרד כמות הסחורה המבוקשת.

---

[21] *Tsuru* (1968)

[22] מיכאל קלצקי, מרצה לכלכלה בקיימברידג׳ ובאוקספורד, היה הראשון שהציג מודל של חלוקת הכנסות ככוח מרכזי בניתוח מקרו-כלכלי דינמי, באמצעות החשבונאות הלאומית המצרפית. בעבודותיו משנות השלושים והארבעים, קלצקי תיאר משק קפיטליסטי באמצעות מודל המפרק את הגדלים המצרפיים על פי חלוקתם המעמדית; דהיינו: על פי הביקושים וההכנסות הנובעים משכר, מרווח ומהממשלה (*Kalecki*, 1971). נראה כי השניים, גם קלצקי וגם אלכסנדר, נוטים אחר תיאוריית ׳תת-הצריכה׳ (של רוזה לוקסמבורג), כמצב מתמיד שבו נתון המשק הקפיטליסטי.

כאן משתלב 'אפקט ההכנסה', המתאר את ההשפעה העקיפה של האינפלציה על הצריכה: אם הצרכן מרוויח מהאינפלציה – 'אפקט ההכנסה' יהיה חיובי; כלומר, האינפלציה הזיזה את עקומת הביקוש של הצרכן למעלה וימינה. אם הצרכן מפסיד מהאינפלציה – 'אפקט ההכנסה' יהיה שלילי, ויגרום לעקומת הביקוש לרדת שמאלה ולמטה.

האינפלציה משפיעה בדרך סותרת על יכולת הצריכה של שתי הקבוצות במשק. אצל קבוצת המפסידים מהאינפלציה, שוקעת יכולת הצריכה. מבחינת קבוצה זאת, הן ל'אפקט המחירים' והן ל'אפקט ההכנסה' יש השפעה שלילית. לעומת זאת, אצל קבוצת המרוויחים מהאינפלציה – השפעת האינפלציה תלוייה בגודל היחסי של שני האפקטים: אם 'אפקט ההכנסה' יותר נמוך מ'אפקט המחירים', יכולת הצריכה שלה תרד (אם כי לא עד לרמה הנמוכה של הקבוצה הראשונה); אם, לעומת זאת, 'אפקט ההכנסה' גבוה יותר מ'אפקט המחירים' – ואלכסנדר קובעת כי זה המקרה הכללי בקבוצה השנייה – אזי תעלה יכולת הצריכה של קבוצה זאת.

בצעד הבא, מחלקת אלכסנדר את סך תפוקת הסחורות במשק לשני סקטורים: האחד הוא סקטור סחורות-צריכה המוניות, שנצרכות בעיקר על-ידי השכירים והביקוש שם הינו קשיח יחסית; השני הוא סקטור סחורות אקסלוסיביות, שתפוקתן נקבעת על פי הביקוש של הקפיטליסטים.

מאחר שהאינפלציה מחוללת באופן מתמיד חלוקה-מחדש של הכנסות, פירוש הדבר, שהאינפלציה, מעצם ההגדרה, מעבירה הכנסות מן השכר אל ההון. בלשונה של אלכסנדר: "... חלוקת ההכנסות של האינפלציה היא עקבית. הקבוצה שמרוויחה באינפלציה, תמיד מרוויחה בה, והקבוצה שמפסידה באינפלציה, תמיד מפסידה בה. פירוש הדבר ... שהפסד של קבוצת השכירים הוא רווח של קבוצת המרוויחים ולהיפך ..." (*אלכסנדר*, 1990: ע' 98).

כך נוצרת תופעה סתורה לכאורה על פי החכמה המקובלת (כגון 'עקומת פיליפס'): מצד אחד, גורמת האינפלציה לשקיעה בביקוש השכירים לסחורות צריכה המוניות; מצד שני, פורח השוק של סחורות המותרות – כתוצאה מהביקוש הגואה של הקפיטליסטים. הביקוש של הקפיטליסטים תופח, משום שהפסד ההכנסות של השכר עובר ישירות להכנסות הקפיטליסטים בצורת רווח אינפלציוני. אולם אין כאן סתירה אלא זה בעצם, לפי אלכסנדר, מהותו של תהליך הסטגפלציה.

תהליך הסטגפלציה מתואר אצל אלכסנדר בדרך הבאה: אינפלציה גורמת לעודף ביקוש של קפיטליסטים. בעקבותיו מתחולל גידול מהיר, הן בתפוקה והן במחירים, בסקטור סחורות-הצריכה האקסלוסיביות. מאחר ששיעורי-הרווח נוטים להשתוות במשק – הפירמות, שמייצרות בעבור סקטור הסחורות ההמוניות, מעלות מחירים. הן עושות זאת כדי לפצות את עצמן על הפסד ההכנסות נוכח הביקוש היורד של השכירים. תגובת הפירמות מורידה עוד יותר את יכולת הצריכה של השכירים: "... טבעי הוא שכאשר מוכרים וילות ושמלות פאר במחירים אסטרונומיים, יעלו גם מחירי דירות השיכונים לזוגות צעירים ומחירי השמלות הפשוטות... " (*אלכסנדר*, עמ' 101). התוצאה היא כפולה: מצד אחד שוררת במשק אינפלציה כללית, וגדל הביקוש בסקטור הסחורות האקסלוסיביות. מצד שני, בשל האי-סימטריה בין שני הסקטורים, העלייה בביקוש של

סחורות המותרות אינה יכולה לקזז מהירידה בביקוש, ומעודפי כושר הייצור בסקטור הסחורות ההמוניות. רמת האבטלה הכללית עולה, והמשק בכללותו שרוי במיתון.

המסקנה של אלכסנדר היא פשוטה: מדיניות של 'ריסון שכר' לא מובילה לבלימת אינפלציה, אלא דווקא לעלייה באינפלציה. לא רק ששכר ריאלי יותר נמוך מוביל למיתון – אלא שהוא, בניגוד לדעה המקובלת, גם מוביל להאצת האינפלציה. מכאן, שמדיניות ריסון שכר היא הסיבה לספירלה סטגפלציונית. "... לכן המדיניות האנטי-אינפלציונית היעילה היחידה היא להטיל את הנטל על אלה שמרוויחים באינפלציה... אולם חשוב יותר למנוע מראש את היווצרותם של רווחי האינפלציה. פירוש הדבר לדאוג לכך שבמהלך האינפלציה השכר לא יישחק, אלא להיפך שהוא יעלה..." (שם, 105).

אלכסנדר אמנם אינה מביאה הוכחה אמפירית לתיאוריה, אך המודל נראה הגיוני; ומכל-מקום, הרבה יותר הגיוני מההסברים הבנאליים שמעלים כלכלני הזרם המרכזי. ההסבר שלה, ולפיו חלוקת-הכנסות לרעת השכר עשויה להביא לאינפלציה – מקבל תמיכה עקיפה על פי *שרטוט ד׳8* (שהוצג לעיל). השרטוט, כזכור, מציג קשר שלילי בין חלקו של השכר בתמ"ג ובין האינפלציה, לאורך כשלושה עשורים.

התיאוריה של אלכסנדר היא חשובה ביותר; לראשונה בישראל, מוצג קשר כלשהו בין מוסד השוק ובין המוסדות החברתיים. במודלים הקונבנציונליים, השוק נתפש ככוח חופשי ודינמי, המבוסס על חתירה לתועלת ויעילות בייצור; לעומת זאת, המוסדות החברתיים, השכירים – ובעיקר השירותים הציבוריים ושאר הארגונים הלא-עסקיים – נתפשים ככוח בולם. הם בולמים את כוחות השוק, שהם המנוע היחיד לצמיחה כלכלית. אסתר אלכסנדר מציגה מודל המבוסס על הנחות נאו-קלאסיות, אולם מסקנותיו הפוכות: במודל שלה 'היזמים', באמצעות רווחיהם, מחוללים דווקא ירידה בתפוקה הכללית במשק – ודווקא בגלל תאוותם הבריאה לרווח.

עם זאת, ההסבר של אלכסנדר לסטגפלציה הוא חלקי ביותר. הוא סובל מפגמים שאופייניים לדרך החשיבה המקרו-כלכלית – גם אם מוסיפים לה יסודות הומניים (או 'חברתיים', כפי שמכנים זאת בישראל). בסך הכל, מדובר במודל קיינסיאני משופר; והוא אכן מכיל את הסתירות הפנימיות של השקפת-העולם הקיינסיאנית. קיינס, ביסודו, היה שמרן שהציע לממשלים תיקונים לטווח-קצר, שנחשבו בזמנו למהפכניים.

כמו בתמונת העולם הקיינסיאנית כך גם במודל של אלכסנדר, יש הפרדה בין 'כלכלה' ובין 'פוליטיקה'. מצד אחד, 'כלכלה' המתנהלת על ידי כוחות שוק באמצעות מנגנון ויסות עצמי של היצע וביקוש; מנגד, ניצבת 'הפוליטיקה', או יותר נכון 'הממשלה', שהיא גוף נייטרלי ואוטונומי. בגלל אופייה העל-מעמדי כביכול, הממשלה אמורה 'להתערב' מבחוץ בפעילות השוק, לטובת כלל האזרחים, כדי לפתור 'בעיות חברתיות'. בעיות אלה נוצרות, כנראה, בגלל חוסר הסינכרוניזציה בין 'המערכת הכלכלית' לבין 'המערכת החברתית'. מכונת הקיום אינה מסתדרת עם מכונת החיים.

כמו אצל קיינס, מדובר, בסופו של דבר, ב'כשל שוק', הנובע ממבנה חלוקת-הכנסות נוקשה ומאי-גמישות במנגנוני הביקוש. כמו אצל קיינס, הבעיה העיקרית היא הביקוש האפקטיבי, הנגרם ממבנה חלוקת-ההכנסות ומנטיות, כאלה או אחרות, בהרגלי הצריכה והחיסכון של קפיטליסטים ושל שכירים. התוצאה המצרפית, במודל הקיינסיאני של שנות השלושים, היא סטגנציה כרונית. התוצאה המצרפית במודל הקיינסיאני של אלכסנדר, חמישים שנה מאוחר יותר, היא סטגנציה ואינפלציה מתמדת. ושוב, כמו אצל

קיינס — מדובר בהתערבות ממשלתית, שהיא הכרחית ל'ניהול הביקוש' (או, יותר נכון: משברי-הביקוש) במשק.

בסך הכל, אנו שרויים עדיין בעולם הישן של המשק הלאומי הסגור, אשר סובל מ'עודף ביקוש' או מ'חוסר ביקוש' או משניהם יחד; אלא שהפעם לא מואשמים השכירים והממשלה. האשמים העיקריים ביצירת 'עודף הביקוש' הינם הקפיטליסטים, ובעיקר הבנקאים — וזה כשלעצמו חידוש מרענן.

כמו רוב המודלים הקיינסיאניים, זהו מודל 'מעשי' המיועד ל'קובעי המדיניות'. המודל אינו מתחקה אחר סיבת האינפלציה, ואינו מסביר מדוע ובאלו תנאים פוסקת אינפלציה; המודל טוען רק זאת: מאותו רגע שבו מתחילה האינפלציה, יורד השכר ונוצרת סטגפלציה. על פי אותו היגיון, יוצא כי הדבר האחד והיחיד שיכול לבלום אותה — הוא מדיניות ממשלתית נכונה; בעיקרה, מדיניות זו כוללת מיסוי רווחים והצמדת שכר למחירים.

מאחורי המודל הצר, קיימים הסברים כלליים על 'טבע' המשטר הקפיטליסטי. הנחת היסוד היא, שמשקים קפיטליסטיים 'מבוגרים' נוטים באופן בלתי-נמנע לגלוש לסטגפלציה: "... בתהליך האינפלציוני עצמו אין משהו שפועל נגד אפקט חלוקת ההכנסות הרגרסיביות. אם יניחו את האינפלציה לנפשה היא תמשיך לאורך זמן... להגביר את עצמה, ואת האבטלה יחד עימה, גם כן לאורך זמן..." (שם, 104).

הטבע הזה של הקפיטליזם, בעולם ובישראל, נעוץ בעליית כוחו של 'ההון הפיננסי' על חשבון 'ההון היצרני'. זאת תזה מתוצרת רודולף הילפרדינג, שרווחה בתחילת המאה העשרים; מאוחר יותר היא קיבלה פיתוח באסכולת 'משטר ההון המונופולי' בארה"ב, כהסבר לנטייה הכרונית של הקפיטליזם למיתון ולהרחבת הוצאות צבאיות. על פי אותו היגיון, מסבירה אלכסנדר את התפתחות האינפלציה: זו נוצרה עקב השלטת 'משטר הקיפאון של הרווח המקסימלי' על ידי הבנקים. האחרונים הלכו והשתלטו פוליטית על הממשלות במדינות המפותחות, והשליטו מדיניות מוניטריסטית: "... הבנקים לא היססו לרגע... ודאגו באופן ישיר או דרך מדיניות ממשלתית בכל ארצות המערב המפותח לריבית עתק... הסטגפלציה, משטר הקיפאון בכל צורותיו, הוא משטר של האינטרסים הבנקאיים והם ידעו לשמור עליו ולהמשיך אותו בשליטה עד עצם היום הזה..." (שם, 133).

תיאור זה סובל מבעיות תיאורטיות ואמפיריות. כפי שהראינו לעיל (פרק ב'), האבחנה בין 'הון תעשייתי' (שזוכה משום-מה לתואר 'יצרני') ובין 'הון פיננסי' — הינה מטעה. מבחינה אמפירית, אין מי שיכול להסביר, מדוע רווח אחד נחשב ליצרני ורווח אחר נחשב לטפילי: מה הופך את בעלי המניות של פירמת נפט גדולה כמו 'אקסון' או בעלי אחזקה בפירמת נשק כמו 'ג'נרל-דיינמיקס' ל'תעשיינים'? ומדוע אותם בעלי מניות של פירמות העוסקות במכירה ובקנייה של מניות ואגרות-חוב — כולל מניות 'אקסון' ו'ג'נרל-דיינמיקס' — מוגדרים כ'פיננסיים'?

כל הון הוא במהותו הכרזה על בעלות, ואין בו דבר 'יצרני'. מאז צמיחת מוסד הפירמה (או החברה בע"מ) הפך ההון לגודל פיננסי בלבד – יחידה כמותית במבנה פוליטי משתנה של יחסי בעלות. ערכם של **כל סוגי ההון** נקבע על פי זרם ההכנסה העתידי. הציפיות להכנסות אלה נקבעות על פי הערכת הכוח המוסדי היחסי של יחידת

ההון הזאת, במדינה ובעולם. אין הבדל במשמעות כשמדובר בהכרזת בעלות או בתביעה לרווח עתידי שבאה מ׳בנק׳, מ׳תעשייה׳ או מ׳שירותים׳.

הדרך היחידה להסביר את ׳משטר הקיפאון הבנקאי׳ של אסתר אלכסנדר, היא להציגו כקואליציה של בנקאים ערמומיים ושל פוליטיקאים טפשים או מושחתים שנוצרה באופן סימולטני במדינות המערב. זה כבר נשמע כמו הסבר אפוקליפטי, המסמיך את גורל העולם לתוצאות מחזורי המלחמות של בני-אור התעשיינים בבני-חושך הפיננסיירים.[23]

טענה אחרת של אלכסנדר נוגעת לאמצעים, אשר ׳ההון הפיננסי׳ משתמש בהם כדי להגדיל את הכנסותיו על חשבון ׳ההון התעשייתי׳ והשכר. על פי הסבריה, הדבר נעשה פשוט באמצעות הגדלת הריבית הריאלית. לשאלה, מדוע הבנקאים לא הצליחו לעשות זאת בעבר, וכיצד הם הצליחו לעשות זאת מתקופה מסוימת ואילך — עונה אלכסנדר, שמדובר **בשליטה פוליטית** של הבנקים על המשקים ועל הממשלות.

אבל העובדות, לצערנו, אינן מתישבות עם הסבר זה. העובדה היא, שלבנק מרכזי במדינה קפיטליסטית (ואפילו אם הוא נתון בשליטת הבנקים) אין יכולת להשפיע על שער הריבית, אלא לטווח קצר בלבד. שיעור הריבית, לטווח בינוני וארוך נקבע בסופו של דבר, על פי ׳שיעור הרווח הנורמלי׳ אשר שורר באותה תקופה. כפי שיתואר בפרק הבא — גם במשקים דומים למשק הישראלי, שהיו סגורים יחסית ובעלי מבנה מונופולי ופיקוח ממשלתי — הריבית הריאלית הגבוהה נקבעה על פי תכתיבי שיעור הרווח הדיפרנציאלי של ׳הכלכלה הגדולה׳ בכללותה, ולא רק בהתאם לרצונם הרע של בנקאים ופוליטיקאים שהתייצבו נגד ה׳תעשיינים׳ ו׳היצרנים׳.

טענה מרכזית של אלכסנדר היא, שניתן לשמור על צמיחה כלכלית ואינפלציה נמוכה, אם הממשלה תשבור את כוחם של הבנקאים (שם, 136). לטענתה, ירידה בכוחם של הבנקאים, תביא להקטנת הריבית הריאלית, ותעלה את הרווחים ׳היצרניים׳ ואת כוח הקנייה של השכר.

והנה, **זה בדיוק התהליך שקרה בישראל בעשור האחרון**: האינפלציה ירדה, הצמיחה גדלה, הריבית הריאלית ירדה ועמה ירדו המירווחים הבנקאיים. אלא, שכל זאת אירע **תוך כדי ירידת ׳מעורבותה׳ של הממשלה ותוך כדי עלייה מתמדת בכוחו של ׳ההון הפיננסי׳**. בעשור האחרון היינו עדים לעלייה חסרת-תקדים של מחיר ניירות-הערך בבורסה; בתקופה זאת נמכר הרכוש הממשלתי (כולל מניות הבנקים) לידי העסקים הגדולים; צומצם הגירעון הממשלתי; נשחקו השירותים הציבוריים; נעלמו האיגודים המקצועיים; ובעיקר, החריפה החלוקה-מחדש של ההכנסות לרעת השכר.

מסתבר, שתהליך הצבר ההון אינו תלוי רק ברווחי הבנקים: ניתן להרוויח היטב בתהליכי הצבר אכזריים אחרים, הכוללים חלוקת הכנסות מקוטבת גם ללא אינפלציה. רודולף הילפרדינג — מקור ההשראה של אלכסנדר — האמין, בזמנו, שהלאמת הבנקים תפטור את גרמניה מתחלואי הקפיטליזם הפיננסי. סופו שהוא התבזה, כאשר כיהן כשר בממשלה פאשיסטית בגרמניה; משום שכמו אלכסנדר הוא האמין, כי המשך הצמיחה של משק מיליטריסטי סגור תלוי בהמשך השגשוג של תעשיות צבאיות ׳יצרניות׳.

---

[23] ואכן, אסתר אלכסנדר התחברה ל׳חוג וגנר׳ בסמינר אורנים שם נהוג לקרוא באותות אלה את פשרו של העולם. ביקורת חריפה על ההשקפה הזאת: *שלום גדול* (1964).

בפרק הבא, נראה שהסיבות לסטגפלציה בישראל לא היו רק נעוצות בתאוות הרווח האינפלציוני של הבנקאים — אלא היוו חלק מקונטקסט רחב ביותר של תהליך ההצבר הקפיטליסטי.

ו׳. צד ההיצע: הלם העלויות

לא תמיד מופיעה האינפלציה בגלל ׳עודף ביקוש׳. לעתים, האופנה מתחלפת, והכלכלנים נוטים לחפש את סיבותיה ב׳חוסר היצע׳. הדבר קרה, עם הופעתה של הסטגפלציה בשנות השבעים. המקרו-כלכלנים הנבוכים החלו לנהור בהמוניהם, אחרי מנטרה חדשה שהחלה להתפשט: ׳הלם היצע׳ (supply shocks).[24]

ה׳הלם׳ מופיע בשני אופנים: האחד הוא עליית מחירים פתאומית של תשומות שמיובאות מחוץ למשק — כמו מחירי נפט שעלו באותה תקופה בקצב מהיר. השני נעשה על ידי העובדים, שמצליחים באופן עצמאי לדחוף למעלה את עלויות השכר — באופן שמשבש את שיווי-המשקל העדין ששורר במשק.

המודל הזה נחשב בזמנו לצעקה האחרונה בתחכומו; מעל לכל, הוא נחשב לאוניברסלי כאילו היה תפור (עם כמה תיקונים קלים) לכל משק, כולל המשק הישראלי.

מכל בליל המאמרים והספרים שנכתבו בנושא, בחרנו להתעמק בשני מאמרים שכתבו מיכאל ברונו וסטנלי פישר. אין טוב מריפוי בהלם; ולכן, בחינת המאמרים האלה הינה הרבה יותר מהטלת ספק בתקפות התיאוריה של ׳הלם-ההיצע׳. אנו נבחן את אופן בנייתן של התיאוריות האלה; ניכנס לפרטי ההוכחות הסטטיסטיות ולטכניקות האקונומטריות שלהן; ונראה, כיצד אידיאולוגיה פוליטית, הלובשת כסות מדעית, משמשת כלי בידי אינטרסים דומיננטיים להצדקת סטטוס-קוו.

שני המאמרים שאנו בוחנים נחשבים ללב התיאוריה הכלכלית; זה מה שמכנים: state of the art — אורים ותומים שמרבים לצטטם. הם נכתבו בידי שני כלכלנים, בעלי מוניטין עולמי בתיאוריה ובייעוץ לממשלות.

המאמרים אינם ניתנים לקריאה, או להבנה, על ידי בני-אדם פשוטים. הם מיועדים לחברים בקסטה בלבד: אלה הבקיאים בשפת לחש-נחש זאת — הכוללת מונחים מפותלים, סימנים יווניים, ותבניות מעין-מתמטיות. שפה כזאת יוצרת את האפקט, אשר נחוץ כדי להפוך דיון פשוט אודות ׳מי מרוויח-כיצד-ומדוע׳ — לעסק מתוחכם של חיפוש אמת, העוטה גלימה של מסתורין. זאת דרך חדשה-נושנה להשתיק את מרבית בני האדם, שאינם נוטים לדון בנושאים הנשגבים מתפישתם. כך מנציחים אידיאולוגיה דומיננטית.

משום כך חשוב לנתח בסבלנות את מרכיבי המאמר, ולחדור מבעד למעטה הפסבדו-מדעי שלהם. הקורא הסבלני יגלה, שלא מדובר רק באידיאולוגיה, שהיא חסרת היגיון מדעי מוצק — אלא בתיאוריות הנסתרות שוב ושוב על ידי עובדות מוצקות. אף על פי כן, ממשיכים ברונו את פישר ב׳עסקים כרגיל׳.

---

[24] למשל: *Blinder* (1979) וכן *Bruno and Sachs* (1985) שהאשימו את מזג-האוויר ואת נסיכי הנפט בעלייה הפתאומית של מחירי התשומות העיקריות בעולם, המזון והנפט.

נפתח במאמר של מיכאל ברונו, שכותרתו היא: *'זעזועים חיצוניים ותגובות פנימיות: תיפקודה המקרו-כלכלי של ישראל, 1965-1982'* (*ברונו*, 1989). המאמר פותח ב'תור הזהב' שקָדם להֶלם: אלה היו עשרים וחמש השנים הראשונות שלאחר העצמאות, שבהן הצמיחה הייתה גבוהה והאינפלציה נמוכה: "... עיוותים שונים נמנעו בעזרת פתרונות מוסדיים סבירים, כגון הצמדת השכר והחיסכון. גם הגרעון במאזן התשלומים לא היה בלתי נסבל..." (שם, 365).

ההגירה היהודית, שגברה מאז 1967, וכניסת פועלים פלסטינים 'הגמישו' את שוק העבודה, ואיפשרו צמיחה מחודשת של תעשיות הייצוא. ואז, האופק החל להתקדר: הגורם המאיים העיקרי היה תפיחת הגירעון התקציבי; הוא נבע מגידול מהיר בהוצאות הצבאיות, ומעלייה בהתחייבויות הפוליטיות הפנימיות שבאה כתגובה להתגברות 'הבעיות החברתיות'. התחייבויות אלה גרמו להגדלת התקציבים החברתיים. ואז, הגיע הזעזוע החיצוני של עליית מחירי הנפט בשנת 1973 ומשברי האנרגיה של שנות השבעים.

מטרת המאמר, על פי ברונו, היא להקצות נכונה את יחסי האשמה, כדי "... למנוע שתי טעויות נוגדות: הטלת מלוא האשם על גורמים חיצוניים או, לחילופין, הטלת מלוא האחריות על גורמים ישראליים-פנימיים..." (שם, 366). מי אשם, אם כן, בכך שהורע מצבם של כלל אזרחי ישראל: נסיכי הנפט הערבים, או השכירים והפוליטיקאים הישראלים? זאת מטרת המאמר.

כדי לעשות זאת, יש תחילה לקבוע מודל; על המודל להגדיר היטב את עקומת ההיצע, ולהפריד אותה מעקומת הביקוש. המאמר פורש לפנינו את המשק כסך-הכל ביקושים והיצעים; הציר האנכי מסמן את רמת המחירים והציר האופקי מסמן את רמת הפעילות המשקית. עקומת הביקוש המצרפית משתפעת למטה, משמאל לימין (כך דורש הפולחן): וזאת, ראשית, משום שמחירים גבוהים מפחיתים את ההכנסה הריאלית, וגורמים ל'סוכנים כלכליים' להוציא פחות; ושנית, משום שמחירים גבוהים הופכים את הייבוא לזול ביחס לייצוא, וכך מובילים לירידה בייצוא נטו.

עקומת ההיצע המצרפית נוסקת למעלה, משמאל לימין (כך הפולחן דורש): כשהמחירים עולים, הם גורמים לעלייה בתפוקה; זאת משום שֶחלה עלייה בעלות השולית. כלומר: מעבר לנקודה מסוימת, עלות ייצורה של כל יחידה נוספת היא גבוהה יותר מהמחיר הנוכחי — ומכאן שהגדלת התפוקה תהיה רווחית, רק אם יעלו המחירים. מיקום עקומת ההיצע המצרפית תלוי ברמת מלאי ההון וברמה הטכנולוגית במשק. כשהם עולים, הייצור מתייעל והעלות יורדת, כך שהעקומה זזה למטה וימינה. לעומת זאת, קיימים שני גורמים סותרים: שכר ריאלי ומחירים ריאליים של חומרי גלם מיובאים. אלה משפיעים באורח הפוך על מיקום עקומת ההיצע; כשהם עולים, הייצור מתייקר, והעקומה זזה למעלה ושמאלה.

משום-מה, המאמר לא מזכיר בכלל גורם עלות חשוב ושמו 'רווח'. על פי עיקרי האמונה הנאו-קלאסית, הרווח — שלא כמו שכר ורנטה — אינו משפיע על מיקום העקומה; הוא אף אינו נחשב כגורם ייצור בעקומת ההיצע. הסיבה לכך, על פי עיקרי האמונה, היא שבניגוד לעובדים ולספקי חומרי הגלם — הקפיטליסטים נחשבים כחסרי יכולת להשפיע על הרווח: הרווח שלהם נקבע אך ורק על ידי הפריון ועל ידי כוחות השוק... שיהיה.

עד כאן הכל טוב: משק טוב הוא משק חסר זעזועים, המצוי בשיווי-משקל, ובו עקומת הביקוש היורדת פוגשת בהרמוניה את עקומת ההיצע העולה. אלא שאז, סופג

לפתע המשק ׳זעזוע סטגפלציוני׳. הזעזוע הזה נוצר מתזוזה של עקומת ההיצע למעלה ושמאלה; ואז התפוקה יורדת והמחירים עולים.

התזוזה של עקומת ההיצע נגרמת בגלל אחת משתי סיבות אפשריות: ׳זעזוע מחירים חיצוני׳ (לרוב, של חומרי גלם), או ׳זעזוע פנימי׳ (לרוב, של השכר): ״... יצויין שהשפעה סטגפלציונית דומה בעקבות זעזוע בצד ההיצע הייתה מתרחשת אילו חל **דחף עצמאי** בשכר הריאלי מעל ומעבר לשיעור הגידול בפריון...״ (שם, 373, ההדגשות שלנו). הכל תלוי, כמובן, ב׳גמישות׳ השכר. אם השכר הריאלי קשיח, כפי שהוא בדרך-כלל, ונותר ברמה הגבוהה החדשה, התוצאה תהיה סטגפלציה; וזו מלווה, בטווח-הארוך, בירידה בהשקעה ובאי-צמיחה של מלאי ההון.

עד כאן, תיאוריה אוניברסלית לסטגפלציה; לתיאוריה יתרונות מרובים: במסווה של הסבר תיאורטי, המנוסח בלשון מנוכרת, היא חסרת יכולת הסבר תיאורטית. פשוט, משום שאין מאחורי ההסבר, תיאוריה כלשהי, שמסבירה את **הסיבות** לסטגפלציה. להצביע על תזוזות בעקומת ההיצע, ולטעון שזאת הסיבה לסטגפלציה — זה, בעצם, לא לאמר כלום.

אפשר להאמין, אכן, שהסיבה לתהליכים משקיים נעוצה במיקומה המסוים של עקומת היצע; זאת אמונה בלבד, ואין היא יכולה לשמש כסיבה שמקורה בהסבר מדעי.

היתרון, מכאן, ברור: ההסבר יכול להתאים לכל אסכולה ולכל צורך. הוא מתאים לפונקציית ההיצע הנאו-קלאסית; הוא מתאים לפונקציית היצע מצרפית קיינסיאנית; הוא מתאים לאופנת ׳הלם העלויות׳; ואפילו ניתן לחבר לו בקלות את אופנת ׳הציפיות האינפלציוניות׳. אפשר להסביר באמצעותו גם משק מתוכנן וגם משק תחרותי; הוא יכול להסביר אינפלציה, או אבטלה או שתיהן גם יחד. בקיצור, הוא בלתי ניתן להפרכה. מעל לכל — הוא יכול להמליץ על מדיניות ממשלתית, לפי הצורך ולפי המזמין.

עד כאן יתרונותיו של המודל המסביר; אך יש גם חסרונות; חסרונו העיקרי: **אין לו הרבה קשר למציאות בישראל** — ובאספקטים מסוימים, הוא גם חסר נגיעה למציאות בעולם.

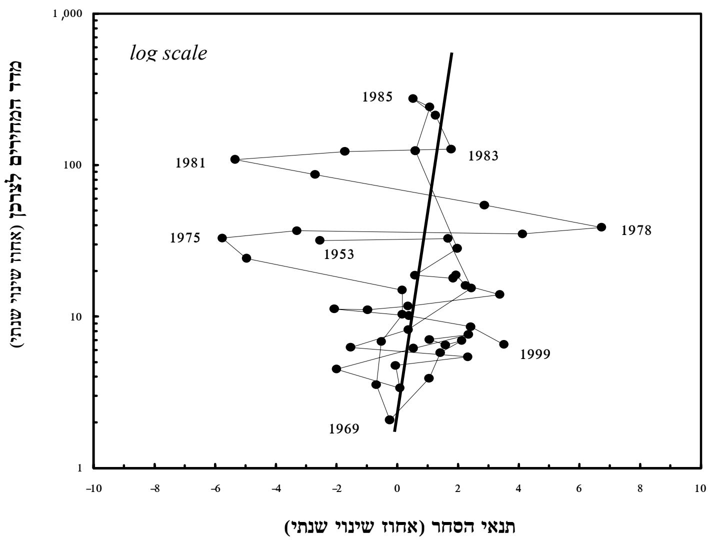
ראשית: במודל טבועה ההנחה, שעלייה בחלקו של השכר גוררת עלייה באינפלציה (כך גורס הפולחן); אבל, כפי שראינו לעיל, לפחות בישראל, קרה בדיוק **ההיפך**. במציאות הישראלית, האינפלציה עלתה יחד עם עלייה בחלקו של... **הרווח**. השכר דווקא נטה לרדת באותה עת. אם אי-אפשר בלי ׳הלם עלויות׳ כלשהו — אולי כדאי היה לחשוב על היפותזה של ׳**הלם רווחים**׳, שספג המשק בשנות השבעים. אבל ברונו ובני מינו אפילו אינם מעזים לחשוב על כך: הרי הקפיטליסטים ושאר הגופים המממנים את מחקרי האינפלציה, הינם, לפי טענתם, משוללי יכולת לשלוט ברווח; כיצד, אפוא, הם יכולים כך סתם, באמצעות ׳דחף עצמאי׳, להזיז את עקומת ההיצע המצרפית?

סיבה שנייה לאי-רלבנטיות של המודל, בכל הקשור למציאות: במודל טבועה ההנחה, ולפיה האינפלציה היא בעלת קשר שלילי למגמת תנאי-הסחר הבינלאומי (כלומר, ליחס בין מחירי הייצוא ומחירי הייבוא). ההנחה גורסת שכאשר תנאי-הסחר משתפרים (כלומר, מחירי הייצוא עולים ביחס למחירי הייבוא), המשק קונה יותר סחורות-ייבוא בתמורה לסחורות-הייצוא — והעוגה הלאומית גדֵלה; וכך פוחתים הלחצים האינפלציוניים במשק.

אבל שוב, המציאות מאכזבת. *שרטוט ד׳9* מציג את אחוז השינוי השנתי במדד המחירים לצרכן בישראל (הציר האנכי), מול אחוז השינוי השנתי בתנאי-הסחר הבינלאומי (הציר האופקי); הבדיקה נעשית על חמישים השנים האחרונות (במונחי ממוצעים-נעים של שלוש שנים). אם ניתן לראות בשרטוט קשר כלשהו — הוא רופף ביותר. לטווח-ארוך, אפילו נראה שהקשר בין שני המשתנים נוטה במקצת להיות חיובי. מדובר, אם כן, בפניקה של שנות השבעים. באותה עת היה מקובל לחשוב על קשר כזה, בין עלייה פתאומית במחיר חומרי-גלם ובין גלי זעזועים של מחירים שעוברים לאורך משקי העולם. כולם ציפו להמשך התייקרותם של חומרי-הגלם ולהאצה באינפלציה, במעין תגובת נגד. למעשה, חומרי הגלם לא המשיכו להתייקר ומחירם הריאלי אף החל לרדת. האינפלציה, לעומת זאת, המשיכה לדהור ברחבי העולם.

שרטוט ד׳ 9

אינפלציה ותנאי הסחר הבינלאומי של ישראל

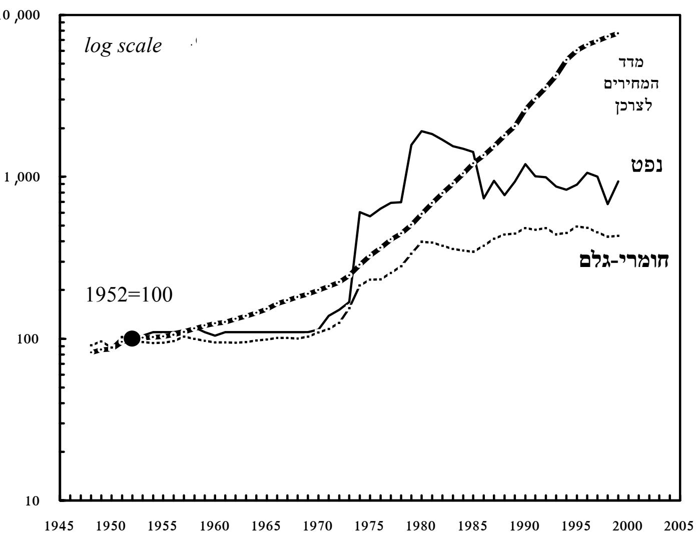

הערה: תנאי הסחר הבינלאומי הם היחס בין מחירי ייצוא למחירי ייבוא.
הסדרות מוצגות כממוצעים נעים של שלוש שנים. מקור: IMF ; DRI

שרטוט ד׳10 מציג את הממוצע העולמי של מדד המחירים לצרכן, ולידו את מדד המחירים של הנפט וכן של חומרי הגלם, שאינם קשורים לנפט (במחירים מותאמים לשנת-בסיס 1952).

שרטוט ד׳ 10

מחירים עולמיים

הערה: המחירים הם בדולרים של ארה״ב

מקור: IMF; DRI

מסתבר, שבשנות החמישים והששים, לא היה לאינפלציה קשר עם זעזועי-היצע כלשהם. העובדה הפשוטה היא שהמחירים של חומרי-הגלם פיגרו במידה ניכרת אחרי מחיריהן של הסחורות המוגמרות לצריכה. ואז, בא הלם עלויות הנפט של שנות השבעים; כפי שרואים בשרטוט, המחירים הריאליים של חומרי הגלם בכלל, ומחירי הנפט בעיקר, קפצו למעלה — ואליהם התלוותה עלייה מהירה במחירים של הסחורות המוגמרות לצריכה. ואכן, התקופה של סוף שנות השבעים הייתה שיא ההצלחה של אופנת ׳הלם ההיצע׳. אבל מאז ראשית שנות השמונים, המחירים של חומרי-הגלם נותרו יציבים; ומחירי הנפט אפילו התחילו לרדת. האינפלציה של סחורות הצריכה, לעומתם, נמשכה: בין 1975 לבין 1997 המחירים הריאליים של מרבית חומרי הגלם ירדו בשיעור של 20% עד 80%; ולהוציא את מחיר הנפט — רמתם ב-1997 הייתה נמוכה בהרבה מזו של 1952.

מבחינה מדעית, זוהי הפרכה לתיאוריה הכלכלית של ׳הלם היצע׳: באופן אמפירי, התרחש תהליך הפוך ל׳הלם עלויות׳ — ולמרות זאת, מדד המחירים העולמי של סחורות צריכה מוגמרות המשיך לעלות. יתר על כן, שיעור הגידול של מדד זה, אף הואץ בחמש-עשרה השנים הבאות. רק מאמצע שנות התשעים, החלה התמתנות באינפלציה של הסחורות המוגמרות לצריכה.

מסקנה: הקשר בין עליית תשומות הגלם ובין מחירי סחורות הצריכה, נראה כאפיזודה של שנות השבעים, יותר מאשר כחוק נצחי.

מה פגום בתיאוריות הללו בדבר האינפלציה של 'הלם ההיצע'?

חסר בהן הגורם העיקרי: **מבנה-הכוח העולמי**. בעולם של פירמות בינלאומיות גדולות, מחירים יחסיים משקפים מבנה-כוח הירכי. מבנה זה קובע את המחירים היחסיים יותר מאשר תזוזות בעקומות הביקוש או שינויים בפריון.

המודל הנאו-קלאסי, של פונקציות היצע וביקוש נפרדות, שיקף את האידיאל הליברלי על-אודות האוניברסליות של השוק, ובדבר השוויון בין היצרנים ובין הצרכנים הבודדים. בסוף המאה העשרים, מוצג בפנינו מודל נאו-קלאסי אחר: במודל זה, קבוצות אתניות של מוכרי נפט מואשמות בהעלאת מחירים – ואילו המוני 'היצרנים הבודדים' של סחורות מוגמרות, בשאר העולם, מתגוננים כנגד העלאה זאת. אם עלייה שיטתית במחירים משקפת כוח יחסי מאורגן – הרי ש'היצרנים' הבודדים המוכרים סחורות מוגמרות, חזקים הרבה יותר מאשר הקבוצה המאורגנת של ספקי חומרי-הגלם. ואכן, זאת מראה הניסיון ההיסטורי: מאז תחילת המאה העשרים, מחיריהם של חומרי-הגלם בעולם ירדו במונחים ריאליים, בעוד שמחירי סחורות הצריכה עלו באופן שיטתי. על פי *שרטוט ד'10*, נראה, שברוב הזמן, ספקי חומרי-הגלם (רובם מהעולם הלא-מפותח) נמצאו בעמדת חולשה ביחס ל'יזמים' (רובם מהעולם המפותח).

ככל שעובר הזמן, כך נראה, שיש להודות כי המציאות סתרה את תיאוריית האינפלציה של זעזועי עלויות, לפחות על-פי מסגרת הניתוח הנאו-קלאסית. אלא שהמציאות, לעתים נדירות, הרתיעה את כלכלני הזרם המרכזי מלהמשיך ולדבוק באמת. התיאוריה תמיד תקפה; המשקים והממשלות הם ש'עיוותו' אותה. משום כך, ברונו ניגש בקור-רוח לבחון את הסקטור התעשייתי בישראל, באמצעות מודל לא-מציאותי, אוניברסלי, המתאים לכל עונה ולכל ארץ.

בהיותו אחד מראשי הכנסייה האקונומטרית בעולם, ערך ברונו סדרה של רגרסיות.[25] נעקוב, אם כן, אחר נפתולי האקונומטריקה שמביא המאמר.

המטרה המוצהרת של המודל האקונומטרי במאמר, היא, להגדיר באופן כמותי את המודל התיאורטי של המשק שנפרס לעיל; וזאת כדי להוכיח, באופן אובייקטיבי ומדויק, 'מי אשם' בסטגפלציה: 'זעזועי היצע' כמו נסיכי הנפט והשכירים המאורגנים,

---

[25] ניתוח רגרסיה משמש בדרך כלל כאמצעי להעניק משמעות 'אמפירית' למודל מופשט, המנוסח באופן מתמטי. מציבים את הנתונים הכמותיים על פי המודל, והרגרסיה מספקת תוצאות שאמורות לאשש או לדחות את המודל. המודל האקונומטרי מכיל **משתנים**, שניתן לצפות בהם ולתת להם ערכים כמותיים (כמו מחירים, תפוקה, הכנסה ואבטלה). הוא גם מכיל **מקדמים** שמעריכים את *'משקל'* המשתנים השונים במודל. המטרה של 'הרצת' נתוני המודל בניתוח רגרסיה, היא למצוא, אלו ערכי מקדמים יספקו את 'ההתאמה' (fit) הטובה ביותר למודל; או שקו-הרגרסיה יהיה הקרוב ביותר לתנודות הערכים במציאות. בדרך כלל עורכים ניתוח רגרסיה כדי לאמת היפותזה תיאורטית. 'התאמה' טובה למדי מספקת אישור ראשוני לאימות המודל (בנוסף לאימותים אחרים, שפולחן האקונומטריקה גדוש בהם); 'התאמה' גרועה גוררת בדיקה מחודשת של ההיפותזה, אם לא דחייתה. ברור שככל שמדעי החברה נטו ליהפך ל'מדעי הרגרסיה', כך הפכו טקסי 'מבחן התקפות' האלה לשנויים במחלוקת; אולם כבר בתחילת דרכה, הייתה האקונומטריקה נושא למחלוקת בין ג'ון מ. קיינס (*Keynes*, 1939, 1940) ובין יאן טינברגן (*Tinbergen*, 1940); הערותיהם, בעד ונגד, תקפות עד עתה.

או גורמי ביקוש כגון ממשלה וכלל ציבור הצרכנים.

משוואה (1) $$q - k = \alpha_0 + \alpha_1 w + \alpha_2 \pi_{t-1} + \alpha_3 d + \alpha_4 x$$

בצד שמאל של המשוואה מופיעים (q) הגידול בתפוקה, וכן (k) שיעור השינוי במלאי ההון; וכך, המשתנה ($q - k$) הוא שיעור הגידול של תפוקה ליחידת הון. זהו המשתנה המוסבר; כלומר, זה המשתנה אשר המשתנים והמקדמים באגף הימני של המשוואה אמורים להסבירו. (w) היא סטיית גידול השכר הריאלי מקו המגמה; (π) היא סטיית גידול המחירים הריאליים של התשומות לייצור מקו המגמה; (d) הוא שיעור השינוי של הביקוש (הוצאות ממשלה והשקעות פרטיות), כשהוא מבוטא כסטייה מקו המגמה; (x) הוא שיעור הצמיחה של ההכנסה העולמית, כשהיא מבוטאת כסטייה מקו המגמה. (α_i) אלה המקדמים שמשקלם היחסי משקף את כוח השפעתם של המשתנים המסבירים, על השינויים במשתנה המוסבר ($q - k$).

הפתיחה אינה מעודדת: כבר על פי הגדרת אותיות המשוואה, מסתבר שהמטרה של המאמר מצטמצמת. המטרה הראשונית הייתה, כאמור, לקבוע 'מי אשם'. הבעיה היא שהמשתנים במשוואה אינם מוגדרים על פי הרמה **האקטואלית** שלהם, אלא על פי הסטייה שלהם מהמגמה ארוכת-הטווח. פירושו של דבר, שכבר מלכתחילה, אין אפשרות לדעת מה גרם לצמיחה של (נניח) 4% לשנה ולאינפלציה של 200%. לכל היותר, ניתן לדעת – אם המודל יהיה 'מוצלח' באופן אקונומטרי – אלו משתנים השפיעו על ירידה בצמיחה (נניח מ-6% ל-4%), ואיזה משתנים השפיעו על עלייה באינפלציה (נניח מ-100% ל-200%).

אבל כללית, המודל מרשים ומשופע במיטב הפריטים העדכניים של התקופה. האותיות ערוכות כפאלאנקס יווני היוצא למסע כיבושים קל. נעצור לרגע את ההסתערות, ונבדוק את תוכן המערך. המודל משלב גורמי ההיצע וגורמי הביקוש נפרדים לתוך תבנית אחת. הדבר נעשה כדי להעריך את מידת האשמה היחסית של כל אחד מהם בסטגפלציה; כלומר: לאמוד את תרומתם היחסית לאינפלציה ולמיתון במשק. במשוואה, הגורמים הללו נראים ברורים ומוגדרים היטב מאחורי האותיות; אבל אם נחשוב לרגע, ניווכח כי הגדרת טיבם של גורמי ההיצע וגורמי הביקוש, אינה כה ברורה מאליה.

ברונו טוען כי ($q - k$) הם '*משתני היצע*', ואילו (d) ו-(x) הם '*משתני ביקוש*'. בלשון המעטה, זוהי קביעה שרירותית. קשה מאוד להפריד בין שני סוגי המשתנים. ביקוש והיצע מצרפיים מייצגים את **הכוונות** לקנות ולמכור, ולא את הרמה **האקטואלית** של ההוצאות לצריכה ולתפוקה. אם נניח, כפי שברונו סבור, שסטגפלציה נוצרת כתוצאה מתזוזה של נקודת שיווי-משקל אחת לנקודת שיווי-משקל אחרת (וזה גם מונח בניתוח הרגרסיה), נקבל תוצאה לפיה, כל המשתנים (כמו תפוקה ליחידת-הון, הוצאות לצריכה של משקי-הבית והוצאות להשקעה של הפירמות), הם בעצם מפגש אינטראקטיבי של היצע וביקוש. מאחר שמדובר בתזוזה מנקודת שיווי-משקל אחת לאחרת – ניתן לצפות במשתנים הללו, **רק כשהם זזים יחד**. אם כן, כיצד ניתן להבחין ביניהם בנפרד?

זאת איננה בעיה ייחודית למאמר זה. זוהי בעיה מרכזית במקרו-כלכלה בכלל; אם כי קיימים כלכלנים מהזרם המרכזי, שמפעם לפעם נעצרים ונותנים דעתם עליה.[26]

אבל הבה נניח שאכן ניתן להפריד בדרך זאת או אחרת, הגיונית או שרירותית, את 'גורמי ההיצע' מ'גורמי הביקוש'. הבמה התפנתה, סוף-סוף, לבדיקה 'האמפירית' של המודל. האם יספר לנו משפט הרגרסיה, 'מי אשם' בסטגפלציה?

כאן מתגלה דבר מוזר: תוצאות הרגרסיה המוצגות במאמר (*ברונו*, 1989: עמ' 381 לוח 5), אינן תואמות את המסקנות של ברונו עצמו. מודל בעל תוקף הוא מודל בעל 'התאמה' טובה, 'כוח הסבר' טוב, ומובהקות גבוהה של המקדמים. 'התאמה' ו'כוח הסבר' טובים נמדדים באמצעות מבחן *F*. ברונו לא ערך מבחן כזה. לחילופין אפשר להשתמש בערכי מדד R^2, שסדר-הגודל שלהם נותן אומדן כללי, אם כי לא מדויק, ל'כוח ההסבר'.

מדד R^2 מתאר את אחוז הסטיות המוסברות של ערכי המשתנים במודל. כלומר, הוא אמור להציג את תרומת המשתנים הבלתי-תלויים (באגף הימני של המשוואה) להסבר המשתנה התלוי (באגף השמאלי). במשוואה (1), מדד R^2 אמור לספק תשובה לשאלה: באיזו מידה מסבירים המשתנים הבלתי-תלויים (השכר, מחיר חומרי-הגלם והביקוש המקומי והחיצוני) — כשהם מדודים כשיעור שינוי, ומבוטאים כסטייה ממגמה לטווח ארוך — את המשתנה התלוי: היחס תפוקה/הון ($q - k$).

התוצאה של המודל היא: $R^2 = 0.37$. כלומר, רק 37% מהשינויים של משתנה תפוקה/הון מוסברים; וזה כשמדובר בשנים 1964-1979. במדגם תצפיות יותר ארוך, כמו השנים 1964-1982, פוחת עוד יותר כוח ההסבר: $R^2 = 0.26$. כלומר, 74% מהשונות **אינה** מוסברת.

ברור שאת 'המשתנים' העיקריים החמיץ ברונו; אולם משתנים אלה אינם מצויים במלאי ההגות של הכלכלה הנאו-קלאסית, או הקיינסיאנית. באלה נדון בפרק הבא.

המעניין הוא שאף אותם 26%, שמתיימרים לספק הסבר, אינם עושים זאת: משום שעל פי הפולחן הסטטיסטי, הם אינם 'מובהקים'. מדד 'מובהקות' סטנדרטי הוא מדד *t*-statistic שמוצג תחת כל מקדם המעריך את המשתנה. *t*-statistic גבוה מסמן שהמשתנה נחשב למרכיב חשוב במודל; ואילו *t*-statistic נמוך מסמן שהמשתנה אינו חשוב, ושאפשר להשמיטו מהמודל. המדד נחשב לגבוה, אם ערכו עולה על (1.96+) והוא נחשב נמוך אם הוא פחות מסף זה.[27]

---

[26] כך למשל כותב מיכה מיכאלי: "... באופן כללי ניתן להסביר אינפלציה על ידי גורמים הפועלים על הביקוש או על ידי גורמים הפועלים על העלות, [מאידך גיסא] זיהויים של הגורמים, ובעיקר האבחנה בין צד הביקוש לצד העלויות, הינם במקרה הטוב ביותר מלאכה קשה שתוצאותיה אינן ודאיות. אף מבחינה מושגית אין אבחנה ברורה וחדה. כך למשל יכול שינוי בביקוש להביא במגזר מסוים לעליית מחירי המוצרים והשירותים ומחירי גורמי ייצור המועסקים באותו מגזר, ועקב עלייה זאת של מחירי התשומות, תתרחש עליית מחירים במגזר אחר, בו תחול לכאורה אינפלציה של עלויות..." (*מיכאלי*, 1981: עמ' 115).

[27] לעתים, מבחן *t*-statistic הופך לבעייתי כשמדובר במשתנים מסבירים (בצד ימין של המשוואה) שיש ביניהם קשר חזק; למשל, מחירי תפוקה ושכר בתקופת אינפלציה גבוהה. במקרים כאלה הערכים של *t*-statistics יהיו נמוכים; לא מפני שהמשתנים אינם חשובים, אלא משום שהרגרסיה אינה מסוגלת להבחין בין ההשפעות הנפרדות שלהם על המשתנה המוסבר (בצד שמאל של המשוואה). הדרך הפשוטה היא, להשמיט אחד מהמשתנים הקשורים זה לזה, או למזגם למשתנה מורכב אחד.

תוצאות המודל המוצגות במאמרו של ברונו מראות ערכים נמוכים של *t*-statistics. הם נעים בין (+0.1) לבין (+0.36). על פי הפולחן האקונומטרי, **כל המשתנים במודל אינם משמעותיים, ויש להשמיטם!**

במקום זאת, אנו מקבלים הסברים לרוב, המְתרצים את הסטיות מהמודל. אם כך, מדוע אנו נזקקים למודל כמותי המלווה ברגרסיה יומרנית? האם כדי לשוות להסברים מעטה מדעי כוזב?

ברונו נוטה להאשים את המציאות, המסרבת להיכנע לתכתיבי המודל היפהפה שלו: "... [ערכי] האינפלציה במקרה הישראלי נראים **כאילו נכנסה בהם תנופת גידול עצמאית**, תוך ניתוק מוחלט כמעט בין התחום הריאלי והנומינלי. באינפלציה מאז סוף 1977 ניתן לראות מעין תהליך עצמאי, שנבע מהמהפך במשטר המוניטרי. **נראה שאין קשר רב בין תהליך זה לבין זעזועים כלל עולמיים חיצוניים או בינו לבין התפתחויות ריאליות במשק**..." (שם, 371. ההדגשות שלנו).

תרגום: האינפלציה אשמה בכך שהחלה להתנהג באופן עצמאי, ולנתק עצמה מ'זעזועי עלות חיצוניים'. וזה אמור להיות פתרון לכישלונו של מודל, שפורסם מטעם נגיד בנק ישראל באותה עת.

הכישלון לא מרפה את ידיו של ברונו, והוא ממשיך לדבוק בתיאוריית 'הלם ההיצע'. הפעם, הוא מנסה אותה, באמצעות בדיקת השפעתו של מאזן התשלומים על האינפלציה. כאן הוא מציג "... זוג משוואות שכר ומחירים שמרבים לצטטן..." (שם, 387), כדבריו; ומשום כך, יש סיכוי שמכונת הרגרסיה תפיק הפעם תוצאות יותר טובות. זאת משום שבמודל זה, המחירים והשכר באים כמשתנים בשתי משוואות נפרדות. אמנם, לא מוצגת תיאוריה — ומדובר בסתם מודל טכני, שבודק את "... הקשר בין התאמות בשער החליפין, לבין מנגנוני המחירים והשכר..." (שם) — אבל, אולי הוא יתאר את גורמי האינפלציה והמיתון של שנות השבעים. אם כן, להלן, צמד המשוואות של מודל המחירים והשכר.

$$p = \alpha_0 + \alpha_1 w + \alpha_2 p_n + \alpha_3 (m - y) + t \qquad (2) \text{ משוואה}$$
$$w = \beta_0 + \beta_1 p + \beta_2 (1/u_{-1}) + \beta_3 (L_a)^2 + \beta_3 d \qquad (3) \text{ משוואה}$$

המשתנים הם: (p) הוא שיעור השינוי במדד המחירים לצרכן; (w) הוא שיעור השינוי של השכר הנומינלי; (p_n) הוא שיעור השינוי של מחירי הייבוא; (m) הוא שיעור השינוי של כמות הכסף בהגדרה המצומצמת (M1); (t) הוא שיעור השינוי של המסים העקיפים; (u) שיעור האבטלה; (l_a) הוא משקל העובדים מהשטחים הכבושים בכוח-העבודה; ולבסוף, (d) הוא 'משתנה-דמי' (Dummy) למשתנים של הקפאת שכר (ערך 1 לתקופה של הקפאת שכר, וערך 0 לכל תקופה אחרת). הנתונים המוצבים במודל הם לשנים 1974-1955. מדובר בתקופה שקדמה לאינפלציה שקיבלה 'תנופת גידול עצמאית'.

המודל מראה כוח הסבר גבוה ($R^2 = 0.95$). אבל בסך הכל, עם כל כך הרבה משתנים מסבירים (שמובעים בשיעורי שינוי נומינליים) — לא קשה להשיג ערכים גבוהים של R^2. למרות זאת, שוב הערכים של המדד *t*-statistics הם נמוכים: מלבד

מקדם β_3 (מקדם חלקם של העובדים מהשטחים הכבושים), שהוא בעל ערך גבוה יחסית (11.9), אף אחד מהמקדמים האחרים אינו משמעותי (*t*-statistics הגבוה ביותר הוא 0.11; כלומר רחוק מאוד מהמינימום של 1.96).

מסקנה: שוב, כמו *משוואה* (1), גם *משוואות* (2)-(3) אינן מספקות אישור, ולו למודל פשטני של אינפלציה.

בינתיים הולך וניתק הקשר, בין ההתחלה המבטיחה של המאמר ובין מה שנכתב לאחר מכן: הרגרסיות לא הראו שיש ממש במודל הביקוש וההיצע המרהיב שנִפרש בתחילת המאמר. האינפלציה נותרה מסתורית, ולאחרונה אף החלה לקבל חיים עצמאיים משלה.

אולם, הזן המצרפי הזה של המקרו-כלכלנים ניחן בעור עבה – תכונה חשובה כשמדובר ביועצי ממשלים – וברונו, שאינו מבזבז זמנו על זוטות, ממהר לצרף את משוואות (2) ו- (3) למשוואה סינטטית אחת. אולי משם יבוא עזרו.

משוואה (4) $p = \gamma_0 + \gamma_1(1/u_{-1}) + \gamma_2 (L_a)^2 + \gamma_3 d + \gamma_4 p_n + \gamma_5 (m - y) + \gamma_6 t$

הפעם, נזהר ברונו מלהציג את התוצאות המסכמות של המודל; וכך איננו זוכים לקבל את האומדנים של R^2 ושל *t*-statistics. במקום זאת כותב ברונו: "... מהמודל מתקבל תיאור מדויק למדי של התהליך האינפלציוני הן בשנים המוקדמות יותר, שבהן שררה יציבות מחירים יחסית, והן במשך ההאצה שלאחריהן..." (שם, 388).

לאור ההצלחה של המודלים הקודמים, בתיאור מדויק למדי של התהליך האינפלציוני – ייתכן שברונו התייאש ממדע הרגרסיות, והוא עוסק בהסברים בלבד. אבל גם ההסברים לא מושלמים: מהערת אגב במאמר, מסתבר, שבמודלים (1)-(3) הוצבו רק הנתונים לשנים 1955-1974. כנראה, שאם מציבים סדרות נתונים מעבר לשנת 1974 – "... המודל דלעיל, בצורתו המקורית, **מנבא ביעילות פחותה** את ההתרחשויות באותה תקופה..." (שם, 388).

תרגום: מאמר מרכזי המתפרסם בשנת 1989, והמתיימר להסביר את האינפלציה בישראל (שהתרחשה בעיקר בשנים 1974-1986), טוען שהמודלים האוניברסליים היו 'יעילים' עד 1974 בלבד – כלומר, לתקופה שלא הייתה בישראל אינפלציה. מאחר שהמודלים עד עתה היו כל כך 'יעילים' (בכוח הסברם ובמובהקותם), נותר רק לנחש את טיבן של תוצאות המודלים הללו, כשהוצבו בהם סדרות נתונים לתקופה 1975-1986.

ברונו, מכל-מקום, מצא תחליף ליעילות: לאחר 1974, הוא טוען, המשק הישראלי עבר מהפך: הסקטור 'הריאלי' נפרד מהסקטור 'הנומינלי', ושניהם הפכו לעצמאיים. הנה, גם בישראל החלה לשרור, סוף-סוף, הדיכוטומיה המוניטריסטית המפורסמת, בין הריאליה לבין הנומינליה.

וכך ננטשה לה המטרה המקורית של המאמר: מציאת האשמים לאינפלציה. עימה ננטש גם הניסיון, להפריד בין גורמי ההיצע לבין גורמי הביקוש. המאמר מקבל תפנית חדשה, ונוטש את המודל המקורי. עוברים לחיפוש אחר אשמים חדשים; והפעם, בתחום 'מדיניות הפיחותים'.

"... מאחר וכבר הזכרנו את היחס בין מאזן התשלומים והאינפלציה, באמצעות הפיחותים, נוכל להעלות שאלה הקשורה באותו נושא, והיא: מה מידת הסימטריה שביחס זה בין פיחותים לאינפלציה..." (שם, 388). מאחר שעוברים להסברים ומודלים חדשים, אין שום סיבה

שלא לנטוש את מה שמנסים לשווא להסביר: את האינפלציה הארורה הזאת.

במקום לדון באינפלציה פשוטה ובריאה, מדוע לא לדון **בשיעור השינוי של האינפלציה**?

כאן ראוי לציין כי פעם, אי-שם בעבר הרחוק, היו עדיין כלכלנים ולא רק מכונאי מודלים וטכנאי רגרסיות. כלכלנים אלה ניסו לאמר משהו על המחירים; לעיתים, הם אפילו דיברו על שינויים במחירים. אבל בשנות השבעים – כאשר האינפלציה כבר נחשבה לתופעה קבועה – נכנסו לשוק האקדמי כלכלנים מזן חדש. אלה הנפיקו חידושים ושיערכו מודלים בקצב אינפלציוני. האופנה החדשה הייתה לחקור את **שיעור השינוי באינפלציה**; כלומר, לא את עליית המחירים עצמה, אלא את השינויים שאירעו בקצב המקובל של עליית המחירים. יותר מאוחר, עם כניסת 'תיאוריות ההלם' למיניהן, שוב השתנתה האופנה: עתה ניסו להסביר את 'הקפיצות במדרגת האינפלציה'; כלומר, האינפלציה, כתופעה של עלייה קבועה במחירים, פסקה מלעניין – אלא כשהיא מקבלת מסלול תאוצה עצמאי. המחקר – אם ניתן לכנות בשם זה את המאמרים המרובים – התרכז, במיוחד, בקפיצות הפתאומיות במסלול התאוצה של שיעורי השינוי במחירים. ברונו הולך בדרך כל אופנה: המודל החדש שלו נוטש את האינפלציה הקונבנציונלית, ועובר לבדיקת השינויים בקצב האינפלציה בישראל בשנים 1964-1983.

משוואה (5) $$\Delta p = \delta_0 + \delta_1 \Delta p_{-1} + \delta_2 \Delta p_{-2} + \delta_3 \Delta p_{-3} + \delta_4 \Delta e^{+} + \delta_4 \Delta e^{-}$$

במודל זה, 'ההאצה באינפלציה' מיוצגת על ידי $(\Delta p = p - p_{-1})$, והיא מוסברת במונחי פער הזמן של ערכי האינפלציה עצמה $(\Delta p_{-1}, \Delta p_{-2}, \Delta p_{-3})$. שני משתנים מייצגים האצה (Δe^{+}) והאטה (Δe^{-}) של השינוי בשער החליפין של השקל.

המאמר – שנפתח בציפיות גדולות לכך שבסופו נוכל, סוף-סוף, להבין את הסיבות לאינפלציה – מסתיים באופנת **'הציפיות האינפלציוניות'**.

על פי האמונה המדעית הזאת, מקורה של האינפלציה נובע מהזיותיהם של בני האדם. היא סתם תקועה לה במוחם – בעוד שלמעשה, היא איננה קיימת. בניסוח אחר: האינפלציה קיימת, פשוט, משום שבני-אדם צופים בדפוסי האינפלציה בעבר ומצפים כי תמשיך בעתיד. לכן ממשיכה האינפלציה להתחולל באופן עצמאי כתופעה 'נומינלית' – בעוד שחוקי ההיצע והביקוש של 'הסקטור הריאלי' ציוו עליה זה-מכבר כי תחדל.

המודל החדש של ברונו הוא מודל של ציפיות אינפלציוניות. זהו מודל שבו מתואר תהליך חסר סיבה ותכלית, שבו מוצבים ערכים עוקבים **של אותו משתנה**, וביניהם קיים קשר פנימי חזק. הוא, בעצם, לא הסביר דבר על האינפלציה. בשפה יותר פשוטה: המאמר משדל אותנו להאמין, שיש אינפלציה עכשיו משום שהייתה אינפלציה בעבר. מאותו רגע שנולדה האינפלציה, היא מתנהגת כמו כוכב-שביט שנע לו במסלול עצמאי. זאת אולי הסיבה שבגללה שלחו שמעון פרס ומיכאל ברונו את אברהם 'בומה' שביט לתת בכל ערב הצגה באולפן הטלוויזיה הממלכתית (באותם ימים היה ערוץ אחד בלבד). 'בומה' שביט היה אמור לשדל את ההמון צמא הבידור, להוריד את הציפיות לאינפלציה. רק כך, האמינו, ניתן 'להשתלט' על האינפלציה בעלת החיים העצמאיים משלה. הנה כך, בדור של גלולות נגד הריון ופצצות-מימן מאמינים בטקסים כאלה.

אבל, גם הפעם, לגודל הבושה, האינפלציה הישראלית הערימה על ברונו, ומכונת הרגרסיה הכזיבה. אפילו מודל טאוטולוגי כזה, שמסביר שינוי באינפלציה על ידי שינוי באינפלציה — כוח ההסבר שלו חלש ביותר. מדד R^2 הוא 0.55; והערך הגבוה ביותר של *t*-statistics אינו עובר 0.1 (בהשוואה למינימום המקובל של 1.96).

כל זה אינו מייאש את ברונו; הוא מנסה למחזר את המודל במאמר משותף עם סטנלי פישר שהופיע תחת כותרת — *׳התהליך האינפלציוני בישראל: זעזועים והסתגלות׳* (*ברונו ופישר*, 1989).

בפרק מתוך המאמר, שנושאו ׳דינמיקה של אינפלציה׳, נפרשת בשנית המסגרת התיאורטית המרהיבה: היא כוללת ׳לחצי ביקוש׳ מתמשכים, שנובעים מבזבזנותה של הממשלה — המרחיבה תקציבים ומאפשרת נזילות גבוהה — וכמובן, נובעים ממדיניות שערי-החליפין שלה.

כל אלה ״... גורמים להתמדת הלחץ כלפי מעלה על רמת המחירים ושיעור האינפלציה...״ (שם, 403). שיעור אינפלציה זה פוגש ב׳זעזוע היצע׳, והרי לך ׳האצה אינפלציונית׳. פיזיקה פשוטה.

הפעם, המחברים מצרפים למודל האחרון (מס׳ 5 לעיל) גם ׳גורמי היצע׳; הם טוענים, כי ׳האצת האינפלציה׳ (כזכור: $\Delta p = p - p_{-1}$) אמורה להיות מוסברת על ידי ׳אינפלציה של עלויות׳; מרכיבי ׳העלויות׳ הם משתנים כגון עלייה בשכר (w), מחירי ייבוא (p_n), והערכים של האינפלציה עצמה בפער זמן (p_{-1}). מתקבל המודל הבא, שבו מוצבים ערכים רבעוניים לשנים 1966-1982.

משוואה (6) $$\Delta p = \delta_0 + \delta_1 (w - p_{-1}) + \delta_2 (p_n - p_{-1})$$

המחברים מעירים כי: ״... ניסיון שנעשה להוסיף משתנים מוניטריים למשוואה לא עלה יפה...״ (שם). קשה להבין, מדוע הם כותבים זאת: גם בלי ה׳משתנים המוניטריים׳ הללו המודל נראה רע למדי. המודל כבר כולל שיעור-שינוי של משתנים נומינליים (Δp), וחלק מהמשתנה המוסבר (p_{-1}) מופיע גם כמשתנה מסביר (הוא מופיע בשני אגפי המשוואה). למרות כל ההשתדלות, שוב מופיעים ערכי *t*-statistics נמוכים ביותר (הגבוה ביותר הוא 0.09).

יש להסיק מכך, שאף לא אחד מהמשתנים המסבירים עשוי להיות בעל השפעה משמעותית על שיעור השינוי באינפלציה (Δp). אלא שאז באה הכרזה קצרה אך תקיפה: ״... בעוד שגישתנו לדינמיקה של האינפלציה יכולה אולי להסביר תזוזות קצרות-טווח באינפלציה, אין היא מסבירה כשלעצמה את הגורמים המונחים ביסוד שיעור האינפלציה בטווח הארוך...״ (שם, 411).

תרגום: המודלים הכושלים הקודמים סיפקו הסברים ל׳תזוזות קצרות-טווח באינפלציה׳ בלבד. עתה, נקבל סוף-סוף הסבר לסיבות היסודיות; אמנם לא הסבר של הסיבות לאינפלציה הפשוטה — אבל לפחות הסבר לתזוזה בשיעור האינפלציה. להלן ההסבר: ״... התזוזה בשיעור האינפלציה ממדרגה למדרגה עשויה להיות קשורה בשלוש התפתחויות חשובות: הגידול בגרעון בין שתי המלחמות (1968-1973), האטת קצב הצמיחה לאחר המשבר בשנים 1973-1974, והירידה שחלה, ככל הנראה בביקוש לכסף לאחר 1977...״ (שם).

תרגום: מאחר שהתוצר המקומי צמח לאט, ובני-אדם נטו פחות להחזיק בכסף שערכו יורד — הרי שהמכונות להדפסת הכסף של הממשל רק הוסיפו לנזילות, שתרמה להאצת האינפלציה.

בסופו של דבר חזרו המחברים אל חיקה החמים של האמונה הישנה והטובה: אינפלציה, ואחותה החורקת — 'התזוזה בשיעור האינפלציה' — שתיהן נובעות מעודף נזילות, שהיא תוצאה של הזרמות הממשלה.

עם זאת מזהירים אותנו המחברים בכובד ראש, שלא לקפוץ למסקנות נמהרות עקב תגלית חדשנית זאת: "... מאחר שיחס בסיס הכסף בעצמו הוא פונקציה של שיעור האינפלציה, וגם הירידה בשיעור התל"ג עשויה להיות קשורה בחלקה להאצת האינפלציה, אין לפרש את ההשוואה שערכנו במונחים סיבתיים טהורים..." (שם).

בסופם של שני מאמרים מלומדים — מלאים במודלים אופנתיים והסברים רפואיים על הסיבות לאינפלציה — אנו לומדים: כסף עשוי להיות גם סיבה וגם תוצאה של אינפלציה...

נראה, שהדרך הטובה לסכם עשרים שנות כתיבה מקרו-כלכלית על האינפלציה בישראל, תהיה בצורת כותרת, שמרבים להצמיד לקריקטורות זולות: 'ללא מילים'.

שיעור אינפלציית המלים על אודות האינפלציה, שהזרימו כלכלני הזרם המרכזי, קפץ מכל מדרגה אפשרית של נזילות. המלים איבדו את משמעותן. ואולי זאת הייתה הפונקציה העיקרית של המקרו-כלכלנים: למנוע ויכוח רציני על האינפלציה. באמצעות 'פרשנות מקצועית', הם העלימו את תכניה הפוליטיים; ובעזרת מלל אובייקטיבי, הם חיפו על המציאות המעמדית. ביצועיהם היו מרשימים ביעילותם. בעיקר מרשימה הדרך שבה הם הצליחו לשלב חשיבה ליברלית-אינדיבידואלית של שוק ולעגנה כחלק טבעי ב'אינטרס הלאומי'. כך מנציחים אידיאולוגיה דומיננטית. ובינתיים, למרות החוקים הנצחיים, החברה הישראלית והעולם כולו עברו 'שינוי מבני', כלשון הכלכלנים. שבענו מהם. הגיע הזמן לחפש דרך חדשה.